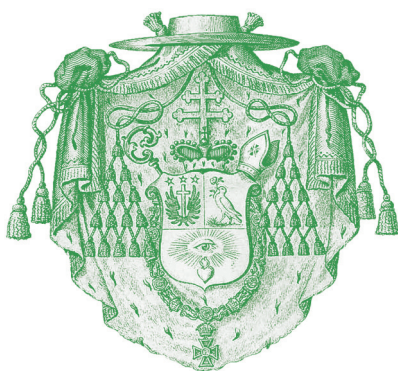

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

II/3.

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. II-3

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON

1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. II-3

AZ ERDÉYI EGYHÁZMEGYE
ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 426 5

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

II-3. Erdélyi egyházmegye/ Dioecesis Transsylvaniensis

II-3-0. Az erdélyi egyházmegye 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
II-3-1. MÁRTONFI JÓZSEF, 1800–1815 (Marton József)	16
II-3-2. RUDNAY SÁNDOR, 1816–1819 (Forgó András, Josef Haľko)	21
II-3-3. SZEPESY IGNÁC, 1820–1828 (Gőzsy Zoltán, Varga Szabolcs)	26
II-3-4. KOVÁCS MIKLÓS, 1828–1852 (Tamási Zsolt-József)	30
II-3-5. HAYNALD LAJOS, 1852–1864 (Lakatos Andor)	34
II-3-6. FOGARASY MIHÁLY, 1865–1882 (Marton József)	46
II-3-7. LÖNHÁRT FERENC, 1882–1897 (Marton József)	53
II-3-8. MAILÁTH GUSZTÁV KÁROLY, 1897–1938 (Marton József)	58
<i>Rövidítések</i>	65
<i>Képarchívum</i>	67

II.3. ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS TRANSYLVANIENSIS

II.3.0. AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

Alapítás

I. (Szent) István Erdély számára 1002 és 1009 között külön püspökséget alapított, amikor az erdélyi Gyulát 1002-ben és a Délvidéken lázadó Ajtonyt 1008-ban legyőzte, amivel elhárultak az utolsó akadályok is az erdélyi terület egyházszervezetének kiépítése elől. Az alapításról az első biztos forrás azonban csak 1075-ből, majd 1111/1113-ból származik. Elnevezésében – a többi egyházmegyétől eltérően – nem a püspökség központját (Gyulafehérvár), hanem a földrajzi-politikai régió nevét (Erdély) viseli, amit egészen 1932-ig megőrzött (ekkor a nevét román állami nyomásra erdélyiről gyulafehérvárra változtatta a Szentszék).

Az erdélyi püspökség székhelye valószínűleg a 11. század közepéig Dobokaváron volt, a püspökség pedig kezdetben Erdély északi részében működött, és utána terjedt ki dél felé, ezzel együtt került a székhely Gyulafehérvárra. A város története több évezredet ölel fel: a dák települést a római Apulum váltotta fel, amelynek a helyén később szláv település (Bălgard: Fehérvár), majd a Gyulák székhelye állt. A történelmi Magyar Királyságba való integrációt az erdélyi püspökség létrehozása jelképezte. Gyulafehérvár a legnagyobb jelentőségre a 16. század közepén, a történelmi Magyarország három részre szakadásával tett szert, a Keleti Magyar Királyság, később az Erdélyi Fejedelemség központja lett. A II. Rákóczi György elleni török–tatar büntetőhadjáratok következtében azonban hanyatlásnak indult.

Az első gyulafehérvári székesegyház építését a 11. századra tehetjük, majd a 12. század végén új, díszesebb katedrális építését kezdték el, a mai szé-

kesegyházét, amely méltóképpen jelképezte a püspökség gazdasági és szellemi súlyát. Nemcsak nevezetes műemlék, hanem egyben Erdély Panteonja, a Hunyadi család, számos erdélyi fejedelem és püspök temetkezési helye is. A székesegyház védőszentje Szent Mihály arkangyal, aki egyben az egyházmegye patrónusa.

1526-ban, a magyarok mohácsi csatavesztése után a királyság három részre szakadt. Erdély a törököktől függő önálló fejedelemség lett, ahol a 16–17. században sajátos vallási berendezkedés alakult ki: a bevett és tűrt vallások rendszere. A bevett vallások közismerten a római katolikus, evangélikus, református, unitárius, a tűrték a szombatosok, az alvinci anabaptista közösség és az erdélyi románság görög szertartású keleti egyháza. A két kategória között az alapvető különbség a közjogi helyzetben volt. Míg egy bevett vallás (*religio recepta*) létezését alkotmányos, törvényi garanciák biztosították, addig egy tűrt vallás (*religio tolerata*) ilyen súlyú garanciákkal nem rendelkezett, vallásgyakorlatát csupán megtűrték. A rendszer a protestáns reformáció terjedését szolgálta, és nem biztosította teljes mértékben a katolikusok vallásszabadságát, hiszen az erdélyi katolikus püspök 1556-tól 1716-ig nem térhetett vissza saját területére, szerzetesrendeket hosszú ideig nem engedtek be, 1556-ban szekularizálták a püspökségi javakat, a székeskáptalant, a kolozsmonostori konventet, a szerzetesi kolostorokat és egyéb plébániái javakat.

Ennek a korszaknak az öröksége a *Status romano-catholicus Transylvaniensis* (az úgynevezett Erdélyi Római Katolikus Státus), egy autonóm önkormányzati szerv, ami az egész katolikus világban kuriózumnak számított (hasonló, de alsóbb szintű katolikus egyházi autonómia volt még a 16–20. században működött soproni katolikus konvent). Az elnevezés az 1615-ös erdélyi országgyűlésről való, amikor a katolikus tagok *Status Catholicorum* néven adták elő sérelmeiket. Jogszerűen II. Rákóczi György fejedelem 1653-as jóváhagyása óta 1932-ig működött (majd 2005-ben újraindult). A Státus nem foglalkozott hitéleti kérdésekkel és az egyház belső ügyeivel, feladata az egyház érdekeinek külső képviselése, illetve az egyházi vagyon fenntartása volt, de ez a fórum szabályozta az iskolaérdekeltségeket és irányította az egyházi és iskolai alapítványokat is. 1767-ig az Erdélyi Római Katolikus Státus bevonásával történt a püspök kinevezése. Ekkor a Státus három püspökjelöltet állíthatott, majd azokat az uralkodó

elé terjesztette, aki közülük egyet püspöknek nevezett ki. Csak ezt követően került sor a pápai megerősítésre.

Az erdélyi katolicizmus szerepe az osztrák uralom idején felértékelődött. A katolikus Habsburg uralkodók hagyományaikhoz híven, de birodalmi érdekből is a katolikus egyházat pártolták. 1691-ben I. Lipót uralkodó híres okiratával, a *Diploma Leopoldinum*mal szabályozta Erdély közjogi viszonyait: nem ismerte el az Erdélyi Fejedelemség szuverenitását és Erdély másfél évszázadra a Habsburg Birodalom részeként önálló tartomány lett, élén külön kormányzattal, a kezdetben Gyulafehérváron, majd Nagyszebenben székelő *Gubernium*mal (Főkormánysház). Ugyanakkor az uralkodó megerősítette a katolikusok státuszát. Katolikus püspök kinevezésére 1697-ben került sor Illyés András személyében, majd Mártonffy György (1713–1721) püspök 1716-ban visszatérhetett az átnevezett püspöki székhelyre (Gyulafehérvárról III. Károly után Károlyfehérvár/Karlsburg).

A keleti vallású románok tekintetében jezsuita kezdeményezésre (1687) állami egyházpolitikai törekvéssé emelkedett a római katolikusokkal való vallási unió. A Gyulafehérvárra 1697. március 21-ére összehívott zsinat határozatot hozott az újonnan létrejövő erdélyi görögkatolikus egyházról, amely kiszakadt a keleti egyházból és szervezetileg egyesült a római egyházzal. Az uniót a *Gubernium* és az országgyűlés heves vitákat követően fogadta el 1699-ben. Gyulafehérvár ezalatt egyenletesen fejlődött. III. Károly alatt komoly erőrendszer épült a központ köré és a város a Habsburgok fontos támasza lett Erdélyben, az 1848–49-es szabadságharc idején is hiába ostromolták a magyar csapatok. A román többségű régióban fekvő Gyulafehérvár lakossága a dualizmus idején lassú magyarosodásnak indult, a századfordulón a magyar anyanyelvűek aránya már meghaladta a románokét, ám ez a tendencia Trianon után (1920) megfordult.

Az egyházmegye területe és népessége

A püspökség területe néhány változástól eltekintve mindig a történelmi Erdély területével volt azonos, amelynek határait nyugaton az Érchegység, keleten és délen pedig a Kárpátok hegylánca képezte. A középkorban Kraszna, Közép-Szolnok, Ugocsa és Szatmár vármegyéken kívül átmenetileg Máramaros is hozzá tartozott.

Az erdélyi püspökség felekezeti megoszlása

	Össz.	r. kat.	%	g. kat.	%	ev.	%
1857	1927173	228095	12	546513	28	195861	10
1893	2290948	289983	13	646707	28	208087	9
1910 (orsz.)	18 M	9 M	49	2 M	11	1,3 M	7

	ref.	%	unit.	%	ort.	%	izr.	%
1857	265976	14	48040	2,5	622780	32	14152	0,7
1893	327681	12	58664	2,6	719887	31	39939	1,7
1910 (orsz.)	2,6 M	14	-	-	2,3 M	13	0,9 M	5

Források: Kirchenlexikon 1891 (Wetzer und Welte's) (1857-re); 1893. évi sematizmusok

A latin rítusú katolikusok kisebbségi helyzete azt is eredményezte, hogy hivatalviselői nem rendelkeztek olyan jó statisztikai áttekintéssel a vallási viszonyokról, mint a jobb helyzetben lévő hivatali társaik más régiókban. Az 1832., 1872., 1900. és 1910. évi sematizmusok csak a katolikusok számáról számolnak be (1832: 183 356, 1872: 275 407, 1900: 326 886, 1910: 380 624), ami a tárgyalt időszakban több mint kétszeresére nőtt. A hiányos adatok miatt csak két esztendőre lehet kivetíteni a felekezetek közötti számbéli viszonyokat.

A kimutatás a régió felekezeti különlegességeire világít rá. Ezek közé tartozik az unitáriusok majdnem állandó, sajátosan erdélyi kisebbsége és a kis létszámú, de csekély mértékben növekvő zsidóság. Szokatlanul alacsony, bár igen lassan gyarapodó a latin szertartású katolikusok száma, arányuk messze az országos átlag alatti. Viszont a felekezeti két részre oszlott keleti egyházi szektor, azaz a görögkatolikusok és a görögkeletiek átlag fölötti számban vannak jelen. Az országos átlag feletti, ám csökkenő tendenciákat mutatnak az evangélikus és a református felekezet arányai. A kimutatásban figyelmen kívül hagytuk az örmény katolikusok kis csoportjait (1853-ban 5481 fő), illetve az örmény ortodoxokat (1853-ban 275 fő). (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 384.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

Gyulafehérváron I. (Szent) László óta létezett a Szent Mihályról elnevezett székeskáptalan 10 kanonoki hellyel. A gyulafehérvári káptalan év-

századokon keresztül működtette a káptalani iskolát, és hiteleshelyként az egész régiót meghatározó közügyi tevékenységet fejtett ki. Az egyházmegye szervezeti hálózatának kiépítésében nagy előrelépést jelentett a főesperességek megszervezése. A középkorban 13 főesperességről van tudomásunk, ezek száma az újkorban kettővel bővült (korabeli megnevezésük: Fehér, Sepsi-Barcasági, Szeben-Fogarás, Alcsík és Kászon, Felcsík, Erzsébetváros, Kézdi-Orbai, Hunyad, Gyergyó, Kolozs-Doboka, Küküllő, Maros, Belső-Szolnok, Torda-Aranyos, Udvarhely).

Az 1848-as forradalmakat lezáró 1867. évi kiegyezés a Habsburg Birodalmat kétközpontú alkotmányos monarchiává alakította, és ezzel vége szakadt Erdély három évszázados különállásának. Az uniót szabályozó törvény (1868. évi 43. tc.) ismét kimondotta a polgári és politikai egyenjogúságot. A bevett felekezetek jogegyenlőségét megerősítették, önkormányzati rendszerüket megőrizhették, nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy ezek a jogok a görögkatolikus és görögkeleti egyházakra is érvényesek. Erdély a Monarchia legkevesbé római katolikus régiója volt. A latin szertartást a népességnek csak alig több mint egynyolcada követte, többséget csak a székelyek által lakott keleti régióban, Csíkszékben alkottak. Erdély külső területein a katolikusok aránya két százalék alatt maradt. A kisebbségi arányt mérsékelte a görögkatolikusok magas száma, akiknek életvitele és vallási szokásai messzemenően azonosak maradtak ortodox hitsorsosaikkal. Az 1721-ben létrehozott fogarasi görögkatolikus egyházmegye püspökei 1850/1853-ig hierarchikusan az esztergomi érseknek voltak alárendelve, azután pedig saját metropolitájuk alá tartoztak. A Szentszék először csak az 1860-as évektől kezdve avatkozott be erősen az érintettek minden napjaiba, midőn az addig érvényben lévő keleti egyházi házassági szabályokat a római egyház szigorúbb normáihoz szabta.

A papságról és a szerzetesrendekről sematizmusok mellett az 1913. évi *Atlas Hierarchicus* tájékoztat. Ezek azt mutatják, hogy az egyházi személyzet száma és az infrastruktúra fejlettsége nem tartott lépést a hívők számának az emelkedésével. A plébániák száma 1832 és 1910 között 208-ról csupán 243-ra nőtt, a világi papoké 256-ról 352-re (38%). A férfi szerzetesek száma pedig ugyanebben az időszakban zsugorodott. 1832-ben 246 férfi szerzetest jegyezték fel (181 pap, 63 laikus) 37 házban (piaristák, különböző ferencesrendiek). Az *Atlas Hierarchicus*-ban csak 140 férfiszerzetes 31 házban szerepel (113 pap, 27 laikus), a *Catholic Encyclopedia*-ban ezzel szemben még mindig 226 férfi szerzetes szerepel – feltehetően ez a valósabb érték. Alacsony volt az

apácák jelenléte, a század közepéig csak az orsolyiták kolostorát jegyezték (1846: 15 nő), később azonban a szociális kongregációk letelepedésével számuk jelentősen bővült (1872-ben három közösség 39 nővel; 1910-ben 17 letelepedés). A sematizmusok kimutatásai szerint a plébániákban csak kisebb számban folyt a plébánosok révén lelkipásztorkodás (1832: 57 a 208-ból, 1872: 78 a 212-ből), a többit pedig az egyházmegyes és szerzetesi papságból származó adminisztrátorok látták el (1872: 83 és 39). A plébániák alacsony számát sokszorosan felülmúló volt a filiák száma: a plébániák száma 1842-ben 208, a filiáké 1923 volt. A 214 230 katolikus hívő lelkipásztori feladatait 51 plébános és 35 kisegítő lelkész látta el. A szerzetesházak száma ugyanekkor 40 volt. 1846-ban a 280 plébánián kívül 1992 leányegyház, 1910-ben 243 plébánia mellett további 2215 leányegyház működött. 1846-ban a 208 plébániából 73 közvetlenül a püspök alá tartozott, a többi 135 úgynevezett kegyúri plébánia volt. A legnagyobb kegyuraságnak a kamarát tekinthetjük 25 plébániával.

A 19. században az Erdélyi Római Katolikus Státus ismét komoly szerepet kapott. 1848-ban a magyar felelős kormány kinevezése után csíktusnádi Kovács Miklós püspök (1828–1852) státusgyűlést hívott össze, amely elhatározta az autonómia visszaállítását és szervezeti szabályokat dolgozott ki, amelyeket megerősítés végett bemutatott a nádornak és a minisztériumnak. Erre azonban a szabadságharc eseményei miatt nem kaptak választ. 1866-ban Fogarasy Mihály püspök (1865–1882) a katolikus országgyűlési képviselők kérésére ismét összehívta a státusgyűlést, amely feliratot intézett a királyhoz, kérve az autonómia visszaállítását. Kérésüket az uralkodó, Ferenc József teljesítette és 1867-ben helyreállította a státusgyűlések hatáskörét. Az új helyzetben az első státusgyűlést 1868-ban tartották. 1873-ban hagyták jóvá a szervezeti szabályzatát. A folyó ügyeket egy nyolc papi és 16 világi tagból álló igazgató választmány vitte, élén a püspökkel vagy üresedés esetén világi elnökkel. A Státus által kezelt vagyon 1890-ben kb. 3,9 millió forint volt. Ennek háromnegyedét az iskolák és templomok fenntartását szolgáló vallás- és tanulmányalap tette ki. A Státust – mint az erdélyi egyházszerkezet részét – a Szentszék 1895-ben tudomásul vette, működését a *Congregatio Concilii* 1904-ben hagyta jóvá. 1922-ben a román állam kisajátította a Státus kezelésében lévő vagyon nagy részét.

Az egyházmegyei közigazgatás történetének külön fejezete az erdélyi örményekkel kapcsolatos. Őseik Erdélybe jövetelükkor még nem egyesült örmények voltak, 1686-ban léptek unióra Rómával. Integrálódásuk a 17–18.

században ment végbe. A Szentszék rendelkezésére 1741-ben négy örmény plébániát állítottak fel (Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Erzsébetváros, Szépvíz), amelyeket a gyulafehérvári püspökség joghatósága alá helyeztek. Róma 1930-ban az örmények élére egy önálló apostoli kormányzót nevezett ki Szamosújvár székhellyel. Ezt a román állam nem ismerte el.

Az egyházmegye 1930-ig a kalocsa-bácsi érseki tartományhoz tartozott. Ekkor a Romániával kötött vatikáni konkordátum (1929) alapján 1991-ig a bukaresti érsekséghez került. A Szentszék 1991-ben az egyházmegyét főegyházmegyei rangra emelte, 1994-ben Jakubinyi György segédpüspököt a gyulafehérvári főegyházmegye érsekévé nevezte ki. Egyháztartományt azonban nem szervezetek köréje, Szatmár, Nagyvárad és Temesvár továbbra is a bukaresti metropoliahoz tartozik.

Papnevelés

Az egyházi infrastruktúra kiépítésének következő mérföldköve a Megtestesült Bölcsességről nevezett papnevelde (*Seminarium Incarnatae Sapientiae*, S.I.S.) megalapítása Sztoyka Zsigmond püspök (1749–1759) alatt 1753-ban. 1775-ben a tanügyi és egyházi alapítványokat formailag egy úgynevezett katolikus bizottságra ruházták át. II. József alatt 1786-ban döntöttek arról, hogy a püspökség alumnusai két évig a kolozsvári teológiai karon kapjanak képzést, hogy azután tanulmányaikat a rövid életű pesti főszemináriumban fejezzék be. 1791 őszén már újra megindíthatták a papi szemináriumot. Batthyány Ignác püspök (1780–1798) rendeletére a szeminaristák 1792-ben a korábbi trinitárius kollégiumba költöztek át. A mellette található trinitárius templomban helyezték el a Batthyány püspökről elnevezett híres könyvtárat (*Bibliotheca Batthyaniana*).

Az 1848. szeptemberi egyházmegyei zsinaton külön bizottságot szerveztek a papnevelés reformjának kidolgozására. A szabadságharc ideje alatt a papnevelde és az egyházi iskolák bezártak, az egyházmegye oktatási intézményeit állagukban is megviselték az összecsapások. Haynald Lajos püspök (1852–1864) nevéhez fűződik az újjáépítés, köztük a papnevelde restaurálása. A papi hivatások ápolása céljából létrehozta az úgynevezett Clerica Alapot, és közadakozással gyarapította azért, hogy a papi hivatás iránt elkötelezett gimnazisták a Gyulafehérváron 1855-ben visszaállított gimnáziumban tanulhassanak. 1870-ben lépett életbe a szeminárium új szabályzata. A szekularizálódó világban egyszerre akarták az intézmény légkörét családiassá

és fegyelmezetté tenni. Míg 1832-ben csak 24 növendéket készítettek fel a papi pályára, addig 1872-ben már 55-öt. 1816 és 1880 között 14 fiatal papot küldtek felsőbb tanulmányokra a bécsi császári kollégiumba, a *Frinta-neumba*. Később ezzel a képzéssel már nem éltek. A hallgatók sorában találjuk az 1826-ban kiküldött Fogarasy Mihályt, aki 1864 és 1882 között az erdélyi püspöki székből ült.

Az erdélyi püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Élet- kor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtartam</i>	<i>Átbélye- zés</i>
1. Mártonfi József (1746–1815)	-	1800. 11. 23.	54	1815. 03. 03. <i>Üresedés: 14 hó</i>	14	-
2. Rudnay Sándor (1760–1831)	-	1816. 05. 16.	56	1819. 12. 17. <i>Üresedés: 5 hó</i>	4	Esztergom
3. Szepeszy Ignác (1780–1838)	-	1820. 05. 27.	40	1828. 01. 28. <i>Üresedés: 5 hó</i>	8	Pécs
4. Kovács Miklós (1769–1852)	-	1828. 04. 16.	59	1852. 10. 15. <i>Üresedés: 0 hó</i>	25	-
5. Haynald Lajos (1816–1891)	koadjutor	1852. 10. 15.	36	1864. 09. 12. <i>Üresedés: 8 hó</i>	12	Kalocsa
6. Fogarasy Mihály (1800–1882)	-	1865. 05. 28.	65	1882. 03. 23. <i>Üresedés: 6 hó</i>	17	-
7. Lönhárt Ferenc (1819–1897)	-	1882. 09. 17.	63	1897. 06. 28. <i>Üresedés: 0 hó</i>	15	-
8. Mailáth Gusztáv Károly (1864–1938)	koadjutor	1897. 06. 28.	33	1938. 05. 28.	41	-
			<i>Átlag: 51 év</i>	<i>Üresedés átlaga: 5 hó</i>	<i>Átlag: 17 év</i>	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*intronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás vagy az új hivatalba történő királyi kinevezés pápai megerősítésének (*praeconisatio*) dátuma.

A vizsgált időszakban az erdélyi egyházmegye nyolc főpásztora közül három egy másik egyházmegyébe került, kettő közülük eljutott az esztergomi, illetve a kalocsai érseki rangig. Az időszak hét üresedése az átlagosan öt hónapi időtartammal szokatlanul rövidnek tekinthető. Ennek oka egyrészt az, hogy két segédpüspök (Haynald és Mailáth) az utódlási joggal köz-

vetlenül került a kormányzásba (elődjük mellett koadjutorok voltak), másrészt a különleges jogi viszonyok magyarázzák, mivel – elsősorban az Erdélyi Római Katolikus Státus révén – a főpásztorok nem rendelkeztek nagy jövedelmek fölött, úgyhogy a hosszú üresedések nem kímélték a bécsi kincstárt. A hivatalba lépési átlagos 51 éves életkor országos viszonylatban alacsony. A 17 évi kormányzási időtartam viszont meghaladta az országos átlagot (az utolsó főpásztor, Mailáth püspök 41 évnyi, igen hosszú hivatali ideje kiegyenlíti három, más püspökségekbe került főpásztor rövid kormányzási idejét). (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 385.)

• *Források:* Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása (Fordította Lajos Balázs csíkmindszenti plébános), Kézirat, GyFL ÉL Személyi hagyaték, I. 13/e. • *Irodalom:* BALOGH–GERGELY, *Egyházak*; BARABÁS KISANNA–TAMÁS ZSOLT (szerk.), *A maros-küüllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-tól 1989-ig* (A Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye kerületeinek története 1), Kolozsvár 2009; BARABÁS–MIKLÓS–BODÓ, *Erdélyi egyházaink*; BILINSZKY LAJOS–PROKUPER SÁMUEL, *Lönbárt Ferenc erdélyi püspök élete*, Nagy-Szeben 1894; BÍRÓ VENCEL, *Püspökjelölés az erdélyi katolikus egyházmegegyében* (Erdélyi Tudományos Füzetek 28), Cluj-Kolozsvár 1930; BÍRÓ–BOROS, *Erdélyi*; BODÓ MÁRTA–MARTON JÓZSEF (szerk.), *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről*, Budapest–Kolozsvár 2009; *Erdélyi katolicizmus*; FERENCZI, *Névtár*, Budapest–Kolozsvár 2009; FORSTER JÁNOS, *A püspökmegyei zsinat*, Gyulafehérvár 1907; GLÜCK JENŐ, *A gyulafehérvári érseki levéltár 1848–49-es dokumentumai*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10 (1998) 1–2: 51–57; GYÁRFÁS ELEMÉR, *Az erdélyi katolikus státus mint államjogi, politikai és gazdasági megoldás*, Erdélyi katolicizmus, 395–414; DANIELA MARCU ISTRATE (szerk.), *A gyulafehérvári római katolikus székesegyház és püspöki palota. Régészet és történelem (Kiállítási katalógus)*, Gyulafehérvár–Alba Iulia 2009; JAKUBINYI, *Archeológia*; KOSUTÁNY IGNÁCZ, *A római katolikus egyház Erdélyben*, Szeged 1925; KOVÁCS ANDRÁS, *Gyulafehérvár, Szent Mihály-székesegyház* (Erdélyi műemlékek 26.), Kolozsvár 1996; KOVÁCS GYÁRFÁS, *A bányavidéki római katolikus esperesi kerület plébániáinak története*, Szamosújvár 1895; KÖHALMY–KLINSTEIN JÓZSEF, *Vázlatok Haynald Lajos életéből*, Pozsony–Budapest é. n.; LAKATOS ANDOR, *Haynald Lajos mint erdélyi püspök (1851–1864)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17 (2005) 1–2: 83–120; MARTON, *Papnevelés*; MARTON JÓZSEF (összeáll.), *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története* (A Hittanárképző Tagozat jegyzete), Gyulafehérvár 1994; MARTON JÓZSEF, *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*, Gyulafehérvár 2005; MARTON JÓZSEF, *A gyulafehérvári főegyházmegye ezer éve*, Székelyföld 2009. szeptember, XIII (2009) 9: 67–88; MARTON JÓZSEF–JAKABFFY TAMÁS, *Az erdélyi katolicizmus századai*, *Kolozsvár* 1999; SALACZ, *Egyház és állam*; SALACZ GÁBOR, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; SAS PÉTER, *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948*, Budapest 2008; SÁVAI JÁNOS, *Zsinat és forradalom*, Szeged

1999; TAMÁSI ZSOLT, *Erdélyi katolikus rítusok autonómiája 1848-ban. Örmények kényszerpályán*, Örmények a magyar kultúráért (szerk. Puskás Attila–Szász Ávéd Rózsa), Gyergyószentmiklós 2013, 62–74; TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF, *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848–49-es forradalomban*, Kolozsvár 2007; TAMÁSI ZSOLT, *Az 1848-as erdélyi római katolikus egyházmegyei zsinat*, Budapest 2013; TEMESVÁRY JÁNOS, *Az erdélyi püspöki szék betöltése (1696–1897)*, Cluj-Kolozsvár 1932; *Univ. Schem.* 1842; VORBUCHNER, *Az erdélyi*.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 382–386.

BALOGH MARGIT

II.3.1. MÁRTONFI JÓZSEF, CSÍKMINDSZENTI (1746–1815)

Erdély, 1800. november 23. – 1815. március 3.

M. 1746. január 15-én született Csíkszentkirályon (Sâncrăieni RO), elszegényedett székely családba. Apja, Mártonfi Tamás és anyja, Dombi Anna gazdaként a helyi plébános, Adorján János gazdaságát és háztartását vezették. József az ötödik évében járt, amikor Adorján János egy távolabbi plébániára került, ezért a Mártonfi család hazaköltözött Csíkmindszentre (Misentea RO), az Adorján nemesi család székhelyére. A szülők korai halála után nyolc hátrahagyott gyermeküket Adorján János testvére, Adorján József csíkmindszenti plébános, majd annak halála után a másik testvére, István ottani birtokos vette pártfogásába. M. 1752-től kezdve hat évig járt a helyi elemi iskolába, ahol évente 3–4 hónapig folyt a tanítás. Támogatói révén a székelyudvarhelyi (Odorheiu Secuiesc RO) jezsuita gimnáziumba került, ahol főképp latin nyelvtudásával hívta fel magára az iskolavezetőség figyelmét. Itt szolgáltatta ki számára gróf Batthyány erdélyi püspök 1760-ban a bérmlás szentségét, majd 1761-ben felvételt nyert a Mária Társulatba. A szintaxis osztály elvégzése után 1762-től a kolozsvári jezsuita kollégiumban folytatta tanulmányait. Itt a módosabb diákok szolgáljaként (credenciárius) ingyen szállásban és ellátásban részesült, és elvégezte a két humán osztályt, a poézist és a retorikát. Ezt követően jelentkezett a Jézus Társaságába, ahová 1763. október 27-én Kolozsváron nyert felvételt. Noviciátusát Trencsénben (Trenčín SK) töltötte 1764–1765-ben. Ezt követően a nagyszombati kollégium növendéke lett. 1766 végén az ottani székesegyházban fölvette a tonzúrát és a négy kisebb

rendet, majd letette az első szerzetesi fogadalmat. 1767-ben a nagyszombati kollégiumban görög és római klasszikus irodalmat tanult. A következő évben előjárósága a bécsi egyetemre rendelte filozófiai tanulmányok folytatására, itt 1769-ben szerzett magiszteri címet. Az ezután következő üres, úgynevezett repetens évet matematikai és csillagászati tanulmányoknak szentelte. Bécsi tartózkodása alatt, különösen jó nyelvérzékére alapozva, elmélyítette francia és kiváltképp német nyelvtudását, utóbbin nemsokára prédikálni is tudott.

M-nak teológiai tanulmányai előtt tanítási gyakorlatot kellett szereznie, e célból a rend legelső magyarországi iskolájába, a budai gimnáziumba osztották be. Itt az 1770/1771-es tanévben grammatikát, az 1772/1773-as tanévben retorikát tanított. A közbeeső repetensi évben folytatta Bécsben matematikai és csillagászati tanulmányait. Tanársága idején a színjátszó hagyományokkal rendelkező budai gimnáziumnak szorgalmas drámaírója lett. Írói tehetségének mentora Révai Miklós († 1807) piarista költő és nyelvtudós lett, akivel haláláig baráti kapcsolatban volt. Mivel akkoriban a klérus egy része gyanakodva tekintett a verselő papokra, M. megtiltotta Révainak újabb verseinek kinyomtatását. Kéziratban maradt verseit két ízben is elégette. A jezsuita rend 1773. évi feloszlata miatt M. nem tudta folytatni teológiai tanulmányait. Helyette a gimnázium retorikai osztályának vezetését bírták rá, azonban novemberben az erdélyi *Gubernium* meghívta a kolozsvári kollégiumba, ahol a filozófiai kar matematika tanszékére nyert felvételt. Itt hamarosan hírnevet szerzett. Az Erdélyi Nyelvművelő Társaság őt és Bolyai Farkast kérte fel Erdély felmérésére. Tanársága mellett teológiai tanulmányait autodidakta módon végezte. 1775. október 1-én Kollonich László erdélyi püspök pappá szentelte. Teológiai ismeretei elmélyítésére szeretett volna valamelyik szemináriumba belépni, de főpásztortól erre nem kapott engedélyt, ezért magánúton folytatta tanulmányait.

Kollonich püspök 1776. szeptember 19-én M-t a gyulafehérvári Szent István szeminárium régensévé nevezte ki. Két hónap múlva már újabb megbízatást kapott: Delfini János Teofil, a nagyszebeni árvaház, a Tereziánium igazgatója kérésére a püspök a királynő jóváhagyásával kinevezte az árvaház matematika tanárává. 1779-ben az erdélyi római katolikus iskolák főigazgatójává (*Inspector primarius Scholarum Nationalium*) lépett elő, ugyanakkor királyi tanácsos és a *Comissio Catholica consiliarius*a lett, továbbá előterjesztési jogot kapott a *Gubernium*ban. 1781-ben erdélyi főcenzori megbízást kapott.

Főigazgatóként az ő kezében összpontosult az erdélyi katolikus oktatásügy újjászervezése, amelyet nagy gyakorlati érzékkel valósított meg. Ő volt a szerzője az 1781-ben kiadott *Norma Regia*-nak, amely a *Ratio Educationis*nak megfelelően szabályozta az erdélyi oktatásügyet (tudniillik azokhoz a szabványosított tanítási módszerekhez, tantervekhez és tankönyvekhez igazította, amelyeket Kollár Ádám Ferenc udvari hivataltnok 1777-ben terjesztett elő azonos címen). Elemi iskolai rendtartásával, amely 1784-ben Nagyszebenben jelent meg *Közönséges Rendtartás* címen, Johann Ignaz Felbiger († 1788) normaiskolai rendtartását adaptálta az erdélyi viszonyokra.

Az 1781 óta kanonoki stallumot is betöltő M. főtanfelügyelői megbízása alól 1786. augusztus 8-án kapott felmentést, amikor is a *Gubernium* valóságos tanácsosa lett. Ezzel összefüggésben Nagyszebenből Kolozsvárra költözött, ahol 1798-ig a Római Katolikus Státus referense volt. Az erdélyi katolikusok ezen önkormányzati szerve 2:1 arányban világiakból és klerikusokból állt. Ekkoriban Batthyány püspök egy olyan tudós társaság megalapítását tervezte, amelynek célja egy Hell Miksa († 1792) jezsuita csillagász előmunkálatain alapuló asztronómiai intézet és csillagvizsgáló létesítése lett volna. M. igazgatóként és guberniumi tanácsosként módosította Batthyány terveit. Fivére, Mártonfi Antal (1748–1799) gyulafehérvári apát és későbbi kanonok számára négy éves bécsi csillagászati képzést biztosított. Utóbbi Kolozsvárra csillagvizsgálót tervezett, amely a püspöki nyomda és egy könyvtárterem fölött volt megtalálható és aranyozott felirattal volt díszítve. Az intézethez természetrajzi gyűjtemény és múzeum is tartozott, amely régiségeknek, éremgyűjteménynek, fossziliáknak, őskövületeknek, érceknek és természettudományos eszközöknek adott otthont. M. 1793-ban elnyerte a szerviai választott püspöki címet és javadalmat.

Batthyány püspök 1798. évi halála után az uralkodó három személy jelölésére utasította az Erdélyi Udvari Kancelláriát. Utóbbi M-t második helyre sorolta. Bár félő volt, hogy az udvar az akkor nyolc üresedésben lévő magyarországi püspökséghez hasonlóan az erdélyi széket is évekig betöltetlenül hagyja, hogy a püspöki jövedelmeket a kiszámíthatatlanná vált állami kiadások fedezésére fordítsa, a király már 1799. március 14-én kinevezte M-t. VI. Pius pápa száműzetése és halála miatt a római megerősítés 1800. április 4-ig elhúzódott. M-t Kollonich érsek szentelte püspökké Kalocsán 1800. november 9-én. A gyulafehérvári püspöki székbe november 23-án iktatták be, mi-

után a bécsi Udvari Kamara garantálta az erdélyi egyházmegye részére az addig bírt püspöki javakat.

Batthyány püspök tanácsadójaként M. már korábban is jól ismerte az egyházmegyét, amelyet püspökként hozzáértéssel és eréllyel vezetett. Kora sorsfordító eseményei, beleértve a jozefinista egyházpolitikát és a napóleoni háborúk hatását is, politikailag erősen igénybe vette M-t, aki a Nagyszebenben működő *Gubernium* tanácsosa és az erdélyi országgyűlés tagja volt. M. rendezte a püspöki javakat és elsőként kezdeményezte a papság nyugdíjügyének megszervezését. Emlékét számos templom, plébánia, árvaház és iskola felállítása, illetve restaurálása őrzi. 1805-ben saját költségén szerelte fel a kolozsvári csillagvizsgálót, és hozzájárult annak fenntartásához. Hasonlóképpen gondot fordított az elődje, Batthyány Ignác által alapított gyulafehérvári csillagvizsgáló, könyvtár és pénzgyűjtemény gyarapításához, de a *Batthyaneum* alapítványai körül kialakult hosszadalmas pert csak közvetlen utóda, Rudnay Sándor (1816–1820) tudta befejezni. M. korának gazdasági nehézségei miatt megnőtt a paphiány az egyházmegyében, ugyanis a gyulafehérvári szeminárium csekély javadalma mindössze 30 klerikus képzését tette lehetővé. Ez is magyarázza, hogy a kanonokok tanítási kötelezettségüket szerényebben fizetett helyettesekkel oldották meg. M. a kanonokokat, valamint a többi papot és szerzetest kitartóan kötelességük teljesítésére intette. Rendszeresen látogatta a plébániákat, törekedett a hívek és a lelkipásztorok helyzetének javítására és anyagilag támogatta a rászoruló intézményeket. Egy felvilágosult irodalmi újság 1803-ban M-nak a papsághoz írt egyik pásztorleveléről úgy vélekedett, hogy az mentes „a kenetteljességtől”, de „annál több nyoma van benne az emberségnek és a politikai bölcsességnek, mivel abban a püspök „állampolgári kötelességeikre” emlékeztette klerikusait.

M. 1815. március 3-án halt meg. A gyulafehérvári székesegyház kriptájában temették el. Nagy körültekintéssel megírt végrendelete arról tanúskodik, hogy az ínséges idők ellenére adósságot nem hagyott maga után.

• *Művei (válogatás)*: *Trauerrede auf Marien Theresien* [...], Hermannstadt 1781; *Közönséges Rendtartás*, Nagyszeben 1784; *Levél Révai Miklóshoz, Bécs 1784*, Magyar Hirmondó 5 (1784); *Révai Miklóshoz, Sopronii 1801*; *Venerabili Clero Dioeceseos suae tam seculari quam regulari salutem in Domino sempiternam*, Claudiopoli 1804 (körlevél); *Csórán Barcsai Ábrahám asztalánál rögtönzött versezete*, Erdélyi Múzeum 1 (1814); *Szelistyóri vers*, Erdélyi Múze-

um 1 (1814) 1: 31–33, Új Magyar Múzeum 5 (1855) 405, Közművelődés IV (1881) 32: 254; *Halotti beszéd Mária Terézia királynő felett*, Szeben 1815; *Az erkölcs temploma*, Kolozsvári Közlöny 1857. 9. 24. 126. sz.; *Az álom*, Kolozsvári Közlöny 1857. 10. 27. 140. sz.; *Szentszéki jelentés 1803. november 25-én*, VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR (szerk.), *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850*, Pannonhalma 1933, 126–129; *Magyar egyházi beszédek*, SZALAY IMRE (szerk.), *Magyar Egyházi beszédek*, III. és VI. kötet, Pest 1832–34. Kéziratban maradt színművek: *Buda deák*, *Nádasdi deák*, *Matthias Corvinus deák*, *Hypocrita deák*, *Salamon magyar király*. • *Források*: GyFL ÉL VI.11/b. György Lajos személyi hagyatéka. Kéziratok. 1. doboz. Mártonffy József püspökre vonatkozó iratok; GyFL ÉL V. 1. A kolozsvári jezsuiták levéltára. 1. doboz. A kolozsvári „Sodalitas Reginae Angelorum” tagságának névsora 1641–1847; GyFL ÉL V. 1. A kolozsvári jezsuiták levéltára. 1. doboz. A „Convictus Nobilium” névsora 1703–1848 és A Mária Terézia nemesi fiúnevelde története; *Schem. Transilvanien*. 1838: XLIII. 72; *Schem. Transilvanien*. 1913: 15; *Magyar Kurír* 1799. 1. 22., 1815. 1. 24.; *Siebenbürgische Quartalschrift* 7 (1801); *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten* II (1803) 2. sz.; *Vaterländische Blätter* 23. 9. 1815. • *Irodalom*: BEKE ANTAL, *Az Erdély egyházmegyei papnevelde történeti vázlat*a, Károly-kehervár 1870, 156; BÍRÓ-BOROS, *Erdélyi*, 116–119; DANIELIK JÓZSEF, *Magyar írók, életrajzi gyűjtemények II*, Pest 1858; EÖTVÖS ÁGOSTON, Mártonfi József erdélyi püspök, Kolozsvári Közlöny 14 (1857); FERENCZI, *Névtár*; GAMS, *Series episcoporum*; GYÖRGY LAJOS, *Emlékbeszéd Mártonfi József püspök születésének 200 éves évfordulóján*, h. n. 1946; GYÖRGY LAJOS, *Fejezetek Mártonfi József erdélyi püspök (1746–1815) életrajzából*, Budapest 2009; HORVÁTH SÁNDOR, *Magyar Jezsuiták, akik a mai Erdélyben születtek, vagy itt működtek*, Erdélyi Tudósító 18 (1934) 11: 381–384; JAKUBINYI, *Archontológia*; JÓSIKA MIKLÓS, *Emlékirat I*, Pest 1865, 109–111; HC VII–IX; LÁSZLÓ LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu 1551–1773, I–III*, Romae 1987–1988, 953; MARTON, *Papnevelés*, 109–112; MKL VIII, 776; MOENICH KÁROLY, *Magyar írók névtára*, Pozsony 1876; PINTÉR MÁRTON ZSUZSANNA, *Egy rejtőző irodalmár a 18. századból. Márton József erdélyi püspök (1746–1815)*, Budapest 2016; RNL XIII; SOMOGYI EDE, *Magyar lexikon XII*, Budapest 1883; JOANNES NEPUMUCENUS STOEGER, *Scriptores provinciae Austriae Societatis Jesu*, Viennae–Ratisbonae 1856 (Collectio Scriptorum Societatis Jesu), 220; SZILÁGYI SÁNDOR, *Erdély irodalomtörténete VI*, Budapest 1859, 35–36; SZINNYEI, VIII, 757–759; TEMESVÁRY JÁNOS, *Az erdélyi püspökök végrendelete*, Budapest 1931, 21–27; VARGA JÚLIA, *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia ballgatósága 1641–1773*, Budapest 2007, 280; VORBUCHNER, *Az erdélyi*; VULKÁN VERA TÜNDE, *Mártonfi József tanulmányi főigazgató és cenzor* (Erdélyi Tudományos Füzetek), Kolozsvár 2018; Budapesti Szemle 6 (1859) 18–20. szám.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 386–390.

MARTON JÓZSEF

II.3.2. RUDNAY SÁNDOR, RUDNAI ÉS DIVÉKÚJFALUSI (1760–1831)

Erdély, 1816. július 14. – 1819. december 17.

Esztergom, 1820. május 16. – 1831. szeptember 13.

In pectore bíboros 1826-tól, publikálva 1828. december 15-én

R. 1760. október 4-én született Vágszentkereszten (Svätý Kríz nad Váhom SK), tizennégy gyermekes vidéki nemesi családban. Apja Rudnay András szolgabíró, anyja Dőry Anna volt. Tanulmányait a helyi iskolában és Lonszky József (Josef Lonský) moraváni (Moravany nad Váhom SK) lelkésznél kezdte, majd 1772–1776 között a nyitrai piarista gimnáziumban folytatta. Az utolsó évet a pozsonyi *Emericanumban* végezte. Már gimnazistaként megmutatkozott a humán tárgyak iránti érdeklődése, Cicero stílusában latin nyelvű verseket is írt. A nagyszombati királyi akadémia bölcsészeti karán kezdte meg filozófiai tanulmányait. Ekkoriban adták ki szlovák nyelvű próbaprédikációját. A tanulmányai során kötelezővé tett nyilvános filozófiai dispután *cum laude* minősítést kapott. Ezután Budán tanult. Pappá 1783. október 12-én szentelték Nagyszombatban. 1784. április 3-án teológiai baccalaureátust szerzett, dogmatikai disszertációja később nyomtatásban is megjelent.

Tanulmányai után először a gróf Berényi család nevelője volt. 1785-től káplán Csesztén (Častá SK) és egy ideig jegyző Nagyszombatban. Rövid ideig Garamszentbenedeken (Hronský Beňadik SK) káplán, majd 1786-ban az érseki általános helynökség jegyzője lett. Két éves működése során titkárrá, helynöki kancellárrá és szentszéki titkárrá lépett elő. Egy pályázat eredményeképp 1789-ben Nyitrakoroson (Krušovce SK) lett lelkész, majd öt évvel később nagytapolcsányi (Topolčany SK) esperes és Turóc vármegyei táblai ülnök lett. 1805. január 4-én a király az esztergomi székeskáptalan kanonokjává nevezte ki, amellyel együtt járt a nagyszombati Szent István Szeminárium régensi feladatköre. Kanonoki beiktatása január 25-én volt. R. későbbi papi pályafutására nézve nagy jelentősége volt az 1808-as évnek. Királyi dekrétumok értelmében március 4-én korosi (Krušovce SK) apát, június 7-én a Helytartótanács egyházügyi referense, július 15-én ansariai választott püspök lett. Szeptember 9-én Károly Ambrus esztergomi érsek általános helynökké és sasvári (Šaštín SK) főesperessé nevezte ki. A napóleoni háborúk idején, 1809. augusztus 11-én a király tanácsossá és a bécsi Magyar Udvari Kancellária referensévé nevezte ki, szeptember 29-én az esz-

tergomi Szent Tamás prépostságot nyerte el. Királyi követként 1814-ben Sopronban az evangélikusoknak a társaskáptalannal fennálló vitájában közvetített.

I. Ferenc R-t 1815. szeptember 25-én erdélyi püspökké nevezte ki, tekintettel „rendkívüli szellemi képességeire, értékes tulajdonságaira és az egyházügy, valamint az állam érdekében tett szolgálataira”. A pápai megerősítés 1816. március 8-án kelt; Anton von Hohenwart érsek szentelte püspökké április 21-én, Bécsben, Adeodatus Papikian CMV és Nepomuk Dankesreither segédpüspökök közreműködésével. Beiktatása július 14-én volt püspöki székhelyén, Gyulafehérváron. R. különös figyelmet szentelt az iskolaügynek. Kezdeményezését a király külön írásban méltatta és rábízta az erdélyi katolikus iskolák felügyeletét. R-nak rövid erdélyi működése alatt ezen felül további, humanitárius kihívásokkal is szembe kellett néznie. A kolerajárvány következményeinek enyhítésére gondoskodott az érintett lakosság megsegítéséről; az 1817. évi éhínség idején gabonavásárlással és a püspöki raktárak megnyitásával ezeket mentett meg a fenyegető haláltól.

1819. június 12-én esztergomi érseki kinevezést kapott. VII. Pius december 17-én erősítette meg az áthelyezést. Ünnepeyes beiktatása 1820. május 16-án volt korábbi működési helyén, Esztergomban. R. hivatali működésében ettől kezdve nyomon követhető az a törekvés, hogy a magyar egyház függését lazítsa az államtól. Az elmúlt évtizedek abszolutisztikusan kormányzó kabinetjei Magyarország püspöki székeit – élve a királyi főkegyúri joggal – gyakran hosszú ideig betöltetlenül hagyták, amely számukra jelentős befolyást és óriási anyagi előnyt jelentett. Az esztergomi egyháztartományban 1745 és 1839 között hat üresedés volt, ami összesen 48 évet jelentett. R. kinevezését is tíz éves üresedés előzte meg, amelynek nem utolsó sorban VII. Pius közbelépése vetett véget. Szimbolikus döntés volt, hogy R. közel három évszázad után visszahelyezte Nagyszombatból Esztergomba a prímási székhelyet, ami természetesen csak az udvarral történő szoros egyeztetéssel valósulhatott meg. R. először az egykori esztergomi jezsuita rezidenciát foglalta el, és ideiglenes székesegyháznak a jezsuita templomot jelölte ki. Megépíttette a szeminárium új épületét és a Szent Anna-templomot, amely stílusában a római Pantheont (*S. Maria Rotonda*) követte. Az ugyancsak Esztergomba visszahelyezett székeskáptalan számára a Várhegyen impozáns házakat építtetett, Nagyszombatban pedig új társaskáptalan létrehozását kezdeményezte, amelyet csak utódja valósított meg. A monu-

mentális újesztergomi bazilika alapkövének letételére 1822. április 23-án került sor. Egykorú források szerint az építkezési munkálatok a primás haláláig több mint hárommillió forintba kerültek, amelyet R. nagyrészt saját jövedelméből fedezett. Az építkezés csak 1856-ban fejeződött be.

R. ugyancsak 1822-ben nemzeti zsinatot hívott össze. A zsinat témáit az Udvari Kancellária adta meg: a világi papság, a szerzetesek és az ifjúság fegyelmének javítása, egyházmegyei szemináriumok számára egységes tanterv kidolgozása, (szerzetesrendi) regulák reformja, új magyar katolikus bibliafordítás, a szentszéki bíróságok eljárásának egységesítése, a bécsi *Augustineumban* tíz magyar növendék tanulmányainak finanszírozása stb. A zsinat, amelyet az egyházmegyék és az esperesi kerületek tanácskozáson készítettek elő, 1822. szeptember 8-án vette kezdetét. Résztevői a tanácskozásokra és a határozatok megfogalmazására öt bizottságot hoztak létre. A megbeszélések jelentős feszültséget idéztek elő a kormányzattal, amely egy vétőjoggal rendelkező követ által akarta irányítani a zsinatot, a résztvevők azonban ezt határozatban utasították el. A vitákon az egyházellenes irányzatok problematikájával és mindenekelőtt az egyházfegyelem kérdésével foglalkoztak, nem utolsósorban maga R. felvetésére. A primásnak jelentős hatása volt arra a zsinati határozatra, amely a Szentírás nemzeti nyelvekre történő lefordításáról döntött. Ez főképp a végül Palkovics György (Juraj Palkovič) prépost által elkészített szlovák fordításra vonatkozott. E döntéssel kívánták ugyanis ellensúlyozni az elterjedt cseh protestáns bibliafordítás hatását és ezzel összefüggésben a „tévtanok terjedését”. Mivel a végül meghozott zsinati határozatok sok szempontból ellentétben álltak Bécs posztjozefinista egyházpolitikájával, a kormányzat megtagadta azok kihirdetését és végrehajtását. A pozsonyi zsinat kudarca ellenére R. folytatta a reformmunkát a zsinat szellemében, különös hangsúlyt fektetve a főegyházmegyén belüli lelkipásztorkodásra. 1824-ig majdnem az egész, 469 plébániából, 28 férfi és hat női rendházból, továbbá két káptalanból álló főegyházmegyéjében vizitációt tartott. A teológusok továbbképzésére megalapította Esztergomban az úgynevezett *Presbyteriumot*.

R. a szlovák tudós társaság (*Slovenské učenie tovaryšstvo*) tagjaként szimbolikusan és politikai szinten is jelentősen segítette a szlovákok nemzeti eszmélését. Az esztergomi székesegyház alapkövét szimbolikusan Szent Adalbert ünnepén tetette le, támogatta Cirill és Metód szláv apostolok tiszteletét, akiknek 1822. évi ünnepéhez a főegyházmegye breviáriumában külön *offici-*

umot rendelt. Egyházkormányzása alatt Esztergom hosszú ideig a felvidéki szlovákok vallási, kulturális és szellemi központja lett. A Helytartótanács első tanácsosaként és a nádor utáni legjelentősebb főméltóságviselőként nagy befolyása volt az egyetemi nyomdára, amelyet ugyancsak felhasznált a szlovák nemzeti törekvések támogatására. A nyomdát Nagyszombatból Budára helyezték át, privilégiuma volt az ország összes tankönyvének kiadása. R. támogatta a szlovák nyelvtudós és katolikus pap, Bernolák Antal (Anton Bernolák) hatkötetes, ötnyelvű, szlovák–cseh–latin–német–magyar szótárát (*Slowár slowenski česko-latinsko-ňemecko-uberskí*) és elérte, hogy a továbbiakban minden ott kinyomtatott tankönyvben e szótár egységes helyesírását használják. A Bernolák által szabályozott nyelv lett az esztergomi érsekség egyházi iskoláinak egy részében a tanítási nyelv. R. 1811-ben a bécsi Magyar Udvari Kancelláriánál Palkovics György prépost érdekében is fellépett, aki ugyancsak a tudós társaság tagja volt, és hét évig hiába kért engedélyt a *Týdenník (A Hetilap)* című szlovák újság kiadására. R. védelmébe vette a társaság egy további tagját, a felvilágosult eszmék iránt elkötelezett író, Fándly Györgyöt (Juraj Fándly). Kollár János (Ján Kollár) szlovák költővel 1822-ben nyelvi kérdésekről értekezett, és engedélyezte *Slávy dcera (Szlávság leánya)* című lírai művének kinyomtatását Budán. R. érdeme volt az is, hogy Safarik Pál József (Pavol Jozef Šafárik) szlovák szlavista és történész nagy történeti műve nyomtatásban napvilágot láthatott. A szlovák irodalomra fordított kiadásait 40 000 forintra becsülik. Ennél is nagyobb mértékben támogatta a számos latin, illetve magyar nyelvű kiadvány megjelentetését.

R. úgy vélte, hogy a lakosság anyagi és lelki szükségének egyik fő oka a műveltség hiánya. Ennek megfelelően tanítóképzőt alapított és az érsekség minden plébániáján általános iskola létesítését rendelte el. E célból újjászervezte a nagyszombati és a pozsonyi teológiai képzést; kormányzása idején a papnövendékek száma megduplázódott. Papjait lelkigyakorlatokkal igyekezett formálni, és mindenekelőtt szorgalmat követelt tőlük. Tudományos konferenciákon történő továbbképzésükre 16 000 forintot áldozott. A lelkipásztorokat Mária-kongregációk alapítására szólította fel. Úgy vélte ugyanis, hogy „Mária lelkeségének” át kell járnia az ifjúságot és nevelőit, hogy megóvja őket a „liberális eszmék” ártalmas befolyásától. Számos egyházi szociális intézményt támogatott, mint például a váci siketnémaék, a pesti vakok intézetét és sok más létesítményt. Szociális elkötelezettségét tükrözik a különféle alkalmakkor megjelent dicsőítő költemények, amelyek R-ban „a szegények,

özvegyek és árvák jótévőjét” és „Magyarország nagy adakozóját” ünnepelték. Mintegy ötven R-t méltató laudáció maradt fenn versben és prózában.

XII. Leó pápa 1826-ban R-t *in pectore* bíborossá kreálta; a döntést csak 1828. december 15-én hozták nyilvánosságra a konzisztóriumban. A vörös birétumot az uralkodó 1829. január 3-án helyezte fejére a bécsi *Hofburgban*. R. koronázta Karolina Augusztát magyar királynévá 1825 szeptemberében a pozsonyi Szent Márton-dómban, valamint Ferdinánd trónörököszt magyar királlyá 1830 októberében – halála előtt egy évvel. Rövid betegség után 1831. szeptember 13-án, 71 évesen halt meg Esztergomban. Az új klasszicista bazilika kriptájában temették el. Az Udvari Kamara rendeletére november végén R. hagyatékának egy részét (többek között három díszhintót, 144 személyes damaszt asztalneműt) elárverezték.

• *Művei: Památka navštíveňa Pána v padesátom roku obnovená, s ktorým Bob služebníka svého grófa Berényi Gábora zamiloval.* Trnava, 1798; *Kázen na slawné primitia Madaes Josefa nowo-powateného knaza arcibiskupstwi Ostrihomského k duchownému prospechu w bognanském chráme páne držana.* Trnava 1804; *Ad clerum populumque Pastoralis suae curae creditum, occasione Suae Inaugurationis. Anno 1816. die 14. Mensis July.* Cibinii 1816; *Rudnay Sándor erdélyi püspök... minden gondgya alá bizott egyházi s világi renden levőkhez, midőn püspöki székebe beiktattatnék.* Julius 14. 1816. H. n. (német nyelven: Hermannstadt 1816.); *Paraenesis Excell., III. ac Rev. Dni Alexandri Rudnay... Ad Lyceum Regium scholasque Claudiopolitanas occasione auspici muneris Supremi omnium per Transylvaniam catholicarum Scholarum Directoris.* Claudiopoli 1819; *Erkölcsei keresztény oktatások különösen a fenyítő házakban raboskodóknak remélhető megjobbításokra.* Kolozsvár 1819; *Ad clerum et Populum Archi-diocesis suae occasione solemnis in Dignitatem Archi-Episcopalem Installationis Strigonii 16. Maji 1820.* Buda; *Epistole Pastoralis... ad Clerum saecularem et regularem, omnemque fidelem populum jurisdictioni suae subjectum pro tempore Quadragesimae.* Strigonii 1820; *Epistola Pastoralis, ope cuius a Clero pro exstrukione Basilicae Strigoniensis Symbolas offerri cupit.* Strigonii 1821; *Kázne pribodné... to gest: 82 Reči duchowních od nebobého Arcibiscupa Ostrihomského w Krušowcáb nekdi prednesenich, a vlastnú Rokú spisanich,* Trnava 1833. • *Irodalom: FORDINÁLOVÁ EVA, Alexander Šľfan Rudnay,* LKKOS, 1178–1180; HC VII–IX; KÁFER ISTVÁN, *Alexander Rudnay a jeho doba,* Rudnay Sándor és kora (szerk. uő), Esztergom–Trnava 1998; KÁFER ISTVÁN, *Rudnay Sándor,* Esztergomi érsekek, 358–360; MESZLÉNYI, *A magyar hercegprímások,* 168–201; SBS IV; SZINNYEI, XI, 1359–1364; TÓTH KRISZTINA (szerk.), *Documenta Rudnayana Strigoniensia,* Esztergom–Piliscsaba 2002; MÁRIA VYVÍJALOVÁ, *Alexander Rudnay v kontexte slovenského národnoobrodenského hnutia,* Martin 1998; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon,* 23–29.

II.3.3. SZEPESY IGNÁC [SZEPESSY, NÉGYESI] (1780–1838)

Erdély, 1820. május 27. – 1828. január 28.

Pécs, 1828. március 14. – 1838. július 16.

Sz. 1780. augusztus 13-án született báró Szepessy Sámuel, a Tiszáninneni Kerületi Tábla ülnöke és Vattai Batta Antónia gyermekeként Noszvajon, a család Eger melletti kastélyában. Négyes birtokot és a bárói címet Sz. nagypapa, Szepesy László nyerte el, előbbi 1752-ben, utóbbit 1775-ben. Alsóbb iskoláit Eperjesen (Prešov SK), Miskolcon és Egerben végezte. 1795-ben kezdte meg tanulmányait az egri egyházmegye szemináriumában. 1802-ben a pesti egyetemen bölcsészeti, Bécsben teológiai doktori címet szerzett. 1803. május 29-én szentelték pappá, de még felszentelése előtt az egri szemináriumban tanulmányi felügyelő, később érseki titkár lett. 1805-ben egri plébános, majd borsodi főesperes lett. 1808-ban egri kanonokká nevezték ki. Először kisprépost (*praepositus minor*) lett, e minőségében ellátta az egyházmegyei könyvtár vezetői (*Praefectus Bibliothecae Diocesanae*), az egri szegények intézetének vezetői (*Praeses Pauperum Instituti Agriensis*), valamint a Heves vármegyei árvaszék elnöki (*Praeses Orphanalis Deputationis Comitatus Hevesiensis*) tisztségét is. Sz. már ezekben az években kiemelkedő mecénási tevékenységet folytatott, jelentős összegekkel támogatta a templom- és ol-tárépítéseket, valamint a könyvtár fejlesztését.

Amikor 1819. július 12-én I. Ferenc Rudnay erdélyi püspököt nevezte ki esztergomi érseknek, utódjául Sz-t választotta szeptember 20-án, amit a Szentszék 1820. február 21-én erősített meg. Püspökké Fischer István egri érsek szentelte 1820. április 9-én Egerben, Vurum József székesfehérvári és Makay Antal besztercebányai főpásztorok segédletével. Hivatalos erdélyi működése Kolozsváron kezdődött: május 21-én három és fél óras szentbeszédet tartott a négy bevett felekezetnek a plébániatemplomban, majd ünnepi szentmisét mutatott be és május 24-én gróf Bánffy György gubernátor kezébe letette a hűségesküt az uralkodónak. Május 27-én iktatták be Gyulafehérváron, ekkor programbeszédet mondott a papságnak. Nem sokkal később végiglátogatta a kiterjedt egyházmegyéjét, az ennek során szerzett ismeretei későbbi hivatalvezetésében nagy segítségére voltak.

A szakirodalom ambivalensen értékeli Sz. erdélyi éveit. Adriányi szerint Sz. elődjéhez, Rudnayhoz hasonlóan „szélsőségesen jozefinista” beállítottságú, to-

vábbá „jámbor, de önfejű” volt. Ez az értékelés bizonyos mértékig alátámasztható, amelyet azonban a püspökség különleges, egyfajta „szinodális” berendezkedésének fényében kell értelmeznünk. Sz. a püspöki birtokok kormányzójának a korábban „jakobinus” Bárány Pétert († 1829) tette meg, aki az 1790-es években Széchenyi Ferenc reformpolitikus titkára és egy olyan röpirat szerzője volt, amely szót emelt a (nemes) nők iskolázása és felemelése mellett, hogy azok a felvilágosult nemzeti ügy „küzdőtársai” legyenek – beleértve az országgyűlésen való részvételüket is (felszólalási jog nélkül).

Sz. támogatta a művelődést és a nemzeti nyelvet, és gondoskodott a közügyekről, például a borszéki (Borsec RO) fürdőhelyen hidegvizes létesítményeket építtetett, amelyet férfiak és nők elkülönítve használhattak. Sz. saját jövedelméből évente 10 000 forintot áldozott a szemináriumra, ahol kötelezővé tette a román nyelv oktatását. Támogatta templomok és iskolák létesítését, például jelentős összeggel járult hozzá a túri (Thiur RO) templom építéséhez.

Sz. egyházmegyei zsinatot rendezett, amelyen „parlamentáris” ügyrendet vezetett be, szavazattöbbséggel hozott határozatokkal, továbbá kidolgozott és hatályba léptetett egy egyházmegyei rendeletgyűjteményt, amely szinte mindent szabályozott, a szertartásoktól egészen az egyházfegyelemig. Mivel ez II. József minden királyi leiratát és számos rendelkezését tartalmazta, miközben a pápáról nem esett szó, Sz. hosszú ideig ellentétbe került a primással és a Szentszékkal. A primás kifogásai ellen Sz. a királyhoz fellebbezett, mire az udvar és az Államtanács védelmébe vette a rendelkezéseket. Miután XII. Leó felszólította az egész könyv visszavonására, Sz. csupán jelentéktelen törlésekkel módosította a szöveget. További megütközést keltett a Szentszék részéről, hogy Sz. az orsolyiták számára Róma szemszögéből nézve „eretnek”, úgynevezett német breviáriumot írt elő. Ferenc császár, feltehetően a kritika keresztütüzből akarva kimenteni Sz-t, 1827. május 5-én áthelyezte a megüresedett pécsi püspökség élére. A Szentszék 1828. január 28-án hagyta jóvá a kinevezést. 1828. február 24-én este érkezett meg Pécsre, anélkül, hogy erről előzőleg értesítette volna új egyházmegyéjét (*in summo silentio*). Ünnepélyes beiktatása 1828. március 13–14-én történt meg.

Pécsre érkezve aktívan látott hozzá a püspökség irányításához. Megtanult horvátul, hogy hívei egy részéhez anyanyelvükön szólhasson, 1829-ben pedig személyesen látogatta végig az egyházmegyéjét. Ennek egyik hozadéka volt több plébánia alapítása és templomok felújítása, meg- vagy átépítése.

Nagy figyelmet szentelt az oktatásügynek. Részletesen foglalkozott a tanítók javadalmazásával, iskolákat építtetett és bővített ki, olykor saját költségén (Szenterzsébet, Martonfa). Felszólította papjait: vegyék rá a szülőket, hogy rendszeresen járassák gyermekeiket iskolába. Miután a Helytartótanács elrendelte az anyanyelvi oktatást, Sz. körlevélben ismertette ezt papságával. A papokat és a híveket rendszeresen könyvek vásárlására és olvasására buzdította. A jogi akadémia Győrbe költözése és a tanítóképző bezárása miatt Pécs háttérbe szorult a felsőoktatás terén. Sz. ennek ellensúlyozására a papnevelő intézetben belül indított bölcsészeti tanfolyamot, ahová világiak is felvételt nyerhettek. A Püspöki Joglíceumot 1831-ben Jogakadémiává fejlesztette, amely 1833-ban kapta meg a működéséhez szükséges engedélyeket. Itt kétéves bölcsészeti képzés után további két év jogi oktatás folyt, 1845-ig latin nyelven. Az akadémia az egykori pálos kolostor épületét használta, amelyet Sz. saját költségén vásárolt meg. 1837-ben meghívta a líceum történelemtanárának Haas Mihályt.

Sz. már egri kanonokként saját maga rendezte a könyvtárat és gondoskodott a megrongálódott kötetek restaurálásáról. Új működési helyén, az akadémia közelében könyvtárat építtetett. Ennek belső díszítése Bartalits Mihály pécsi szobrász alkotása volt, aki a székesegyház homlokzatának apostol alakjait is készítette. Sz. e könyvtárba helyezte át Klimó gyűjteményeit, és 1833-ban új, a rendezés elvi és gyakorlati szempontjait tartalmazó könyvtári szabályzatot írt. A könyvállományt mintegy 4000 kötettel gyarapította, az éremgyűjteményt és az ásványtárat tovább bővítette. Sz. saját költségén működtette a tanítóképzőt (*Praeparandia*). Szintén a nevéhez fűződik a püspöki nyomda megalapítása annak melléképületeivel és berendezésével együtt. A nyomda betűit külföldön vásárolta 10.000 forintért. Az első itt nyomtatott mű az egyházmegye direktóriumának díszkiadása volt. Sz. Klimó püspök által építtetett csillagvizsgáló második emeletén rendezte be a levéltárat.

Sz. aktívan támogatta a magyar nyelv hivatalossá tételét. Az 1822. évi pozsonyi nemzeti zsinaton kiállt a magyar nyelvű szentmisék tartása mellett. Ő szólalt fel először magyarul a magyar országgyűlés felsőházában (1825. szeptember 14.). Törvénytervezetet nyújtott be a magyar nyelvet terjesztő intézetek felállítására. Éveken keresztül támogatta Kassay József szerencsi plébános magyar nyelvtankönyvének terjesztését. A szerzőt meghívta Pécsre és magyar-latin szótárát teljes egészében ő

finanszírozta. Egyházmegyéjében 1831-ben bevezette a magyar nyelvű anyakönyvezést, külön szabályozva a Drávától délre fekvő, többségében horvát plébániákat. Utasítására 1840-től kezdve a székesegyházi káplán által vezetett jegyzőkönyveket is magyarul írták. E területen kétségtelenül legjelentősebb vállalkozása az a magyar nyelvű Biblia-fordítás volt, amely állami támogatás nélkül valósult meg 1831 és 1836 között. A Sz. által megszervezett új Biblia-kiadás nem lett sikeres és népszerű, mivel a magyarázó jegyzetek miatt túl terjedelmes lett, és drágának bizonyult. Tudományos és irodalmi tevékenysége miatt 1830-tól a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja, 1831-ben az Akadémia tiszteletbeli tagjának választották. Az intézményt a következő évtől évi 600 forinttal támogatta.

Adriányi szerint Sz. pécsi működése „mindenki számára meglepő módon áldásos és „egyházhű” volt.” Közvetett módon erősíti meg ezt a megítélést Horváth Mihály († 1878), aki szerint Sz. „szentéletű, jótékony ember volt, a tudományok barátja, aki többek között Pécsen saját költségén akadémiát alapított, ugyanakkor elfogult, fanatikus és szűklátókörű volt.” Sz. 1838. július 16-án halt meg, a székesegyház sírboltjában temették el július 19-én. Néhány héttel később Pécsen és Mohácson elárverezték ingóságait, többek között kocsijait, lovait, marha- és sertésállományát. 1885-ben vetették fel Sz. köztéri szobrának felállítását, amelyet végül 1893-ban avattak fel. Ott, ahol korábban a püspökvár déli sáncárka állt, és amelyet éppen Sz. töltetett fel és parkosított be.

• *Művei: Istent imádó keresztény c. imakönyv*, h. é. n.; *Új Jerusalemben, Isten városa [...]*, h. n. 1820; *Sermo, quo Ignatius e Liberis Baronibus Szepes de Négyes, Divina Miseratione Episcopus Transilvaniae [...] Venerabilem Clerum Transilvaniensem Albae Carolinae salutavit [...]*, Claudiopoli 1820; *Statuta almae dioecesis Transilvaniae Anno 1822 [...]*, Claudiopoli 1822; *A keresztényi tudomány röviden*, Pest 1832; *Norma Orinandae publicae Bibliothecas Quinque Ecclesiensis*, Pozsony 1833; *Szent Írás, vagy is az Új Szövetségnek Szent Könyvei Magyarúl Káldi György után [...]*, Posony 1834–1836; *Könyörgések és énekek mellyek a Vasárnapot és Ünnepeket előző estvéli ájtatosságra, a vasárnapi's ünnepi dél előtti [...]*, Pécs 1838; PEITLER ANTAL (szerk.), *Egyházi beszédek mellyeket különféle alkalommal mondott és kiadni készült négyesi báró Szepes Ignác, néhai pécsi püspök*, Pécs 1839; *Ábitatos fobázkodások az isteni gondviseléshez*, Budapest 1876. • *Források: Neues Conversations-Lexicon*, 3. Bd, Wien 1826, 322; N. N., *Nachblick in das Leben des vereinigten Fünfkircher Bischofs Sr. Excellenz Ignatz Freiherrn Szepes von Négyes*, Pécs 1838; *Lemberger Zeitung* 23. 6. 1820; *Gemeinnützige Blätter zur Belehrung und*

Unterhaltung 27 (1837), 65–66; *Intelligenzblatt zur vereinigten Ofner und Pesther Zeitung* 19. 8. 1838. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Geschichte*; BALLIER SÁNDOR, *Szepesy Ignác*, Pécsi Napló 256 (1893) 1–7; BITNICZ LAJOS, *Emlékeszéd báró Szepesy Ignác igazgató és tiszteletbeli tag felett*, Magyar Tudós Társaság Évkönyvei 4 (1836–1838), 117–225; BORSY JUDIT, *Szepesy Ignác*, Pécs Lexikon (főszerk. Romváry Ferenc), 2. kötet, Pécs 2010, 262; BRÜSZTLE, *Recensio*, I, 181–191; HC VII–IX; HORVÁTH, *Fünfundzwanzig Jahre*, 286; HÖBE KÁROLY, *Négyesi báró Szepesy Ignác pécsi püspök élete*, Egyházi Tár XIII. (1839) 275–384; LÓSZ ANTAL, *Báró Szepesy Ignác szándékai*, Pest 1865; MENDLIK ÁGOSTON, *Négyessy Szepesy Ignác pécsi püspök*, Hazánk 1860, 129–153; MÉREG MARTIN–MOLNÁR DÁVID–SCHMELCZER POHÁNKA ÉVA (szerk.), „A hazának hű öre és oszlopa”. *Szepesy Ignác emlékezete. Tudomány és kutatás a Klimó könyvtárban*, Pécs 2019; SZAUTER ANTAL, *Emléklapok B. Szepesy Ignác néhai pécsi püspök arcképének Pécsen 1869. évi július hó 16-án a Tanítóképezdei helyiségben történt leleplezési ünnepéről*, Pécs 1869; SZÉNÁNSZKY MÁRIA, *Szepesy Ignác kulturális és könyvtárfejlesztő tevékenysége*, Pécs 2006.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 142–147.

GÓZSY ZOLTÁN–VARGA SZABOLCS

II.3.4. KOVÁCS MIKLÓS, CSÍKTUSNÁDI [KOVÁTS] (1769–1852)

Erdély, 1828. április 16. – 1852. október 15.

K. 1796. január 26-án született Csíkverebesen (Vrabia, Tusnád/ Csíktusnád/ Tușnad Sat RO része), székely paraszti családba. Filozófiai és jogi tanulmányait Kolozsváron végezte. A szájhagyomány szerint, alacsony termete miatt nem nyert felvételt a gyulafehérvári papneveldebe. Teológiai tanulmányait a nagyváradai szemináriumban végezte. 1794. június 17-én Nagyváradon szentelték pappá. 1798-tól plébános a püspök kegyurasága alá tartozó Pecszezőllősen (Váradszőlős, Seleuş RO, Nagyvárad része), utóbb a nagyváradai szeminárium spirituálisa, azaz gyóntatója, hitszónoka és hittanára lett. Főpásztor 1814. szeptember 25-én valóságos kanonokká nevezte ki, 1817-ben pedig elnyerte a Szent Gábor főangyalról elnevezett gáborjáni apáti címet és javadalmat. 1824-ben a nagyváradai székesegyház prépostja, krasznai főesperes és debreceni plébános lett. Tovább haladva az egyházi ranglétrán, 1825-ben békési főesperes, 1826-ban székesegyházi főesperes, 1827-ben örkanonok lett a nagyváradai székeskáptalanban. Ezen kívül közhi-

vatalokat is ellátott: 1814–1827 között Bihar vármegye táblabírája, 1822-ben a székeskáptalan követeként részt vett a pozsonyi országgyűlésen. Ferenc király 1827. május 26-án K-t erdélyi püspökké nevezte ki, melyet a Szentszék 1828. január 28-án erősített meg. Püspökké Lajcsák püspök szentelte március 26-án a nagyvárad székesegyházban. 1828. április 16-án Gyulafehérváron iktatták be. A szájhagyomány szerint ekkor mondta (utalva a szemináriumba történő felvételének visszautasítására): „Ha nem kellett papnak, fogadjatok el püspöknek!”

K. egyházkormányzása a reformkor időszakára esett, amely az 1848/49-es forradalommal és szabadságharccal folytatódott. A főpásztorokkal szemben ekkoriban támasztott magas követelményekre K. főképp szociális téren, karitatív tevékenységével válaszolt, amely elsősorban a hagyományos jótékonykodásban nyilvánult meg. Egyszeri adományozások mellett egyházmegyei gyűjtéseket rendelt el (például természeti katasztrófák és tűzvész esetén), alapítványokat tett diákok és idősök javára, támogatta a szociális intézményeket (például a szebeni árvaházat és a kolozsvári némák intézetét). Újjászervezte és biztosabb alapokra helyezte a papi nyugdíjalapot és a szükségben levő papjainak rendszeresen nyújtott szociális támogatást. Saját jövedelméből templomot építtetett Tűrön (Tiur RO, Balázsfalva/Blaj része) és Farkaslakán (Lupeni RO), felújíttatta a gyulafehérvári, a kolozsmonostori (Cluj-Mănăstur RO, Kolozsvár része) és a bánffyhunyadi (Huedin RO) templomokat. Az 1848/49-es harcok alatt elpusztult templomok újjáépítéséhez jelentős összeggel, 150 000 forinttal járult hozzá. Anyagilag támogatta a kulturális intézményeket is, például az Erdélyi Múzeumot és a Magyar Tudományos Akadémiát. Személyes kötődése miatt felkarolta szülőfaluját, és hozzájárult ahhoz, hogy Tusnád gyógyfürdővé fejlődjék.

K. különös figyelmet szentelt az oktatásügynek. Közvetlen támogatását élvezte az egyházmegye több egyházi iskolája. Több alapítvánnyal segítette a székely származású diákokat. Az 1830-as években 10 000 forintos alapítványt tett, amellyel támogatta két székely fiatal kézdivásárhelyi (Târgu Secuiesc RO) katonai képzését, valamint egy székely lány tanulmányait a szebeni kolostoriskolában. 25 000 forint alapítványi tőkével két bölcséleti tanszéket hívott életre a gyulafehérvári szemináriumban. Az erdélyi katolikus intézmények főigazgatójaként rendszeresen foglalkozott iskolai kérdésekkel az elnöklete alatt ülésező Katolikus Státus gyűlésein. A papképzés színvonalának emelésére a gyulafehérvári szemináriumban évtizedes szü-

net után visszaállította a kétéves előkészítő tanfolyamot. Tetemes pénzösszeget hagyományozott arra, hogy egyházmegyés papjai teológiai és világi tudományos könyveket szerezhessenek be.

Lelkipásztori magatartásában és az egyházi törvények terén alkalmazkodott a hagyományos erdélyi szabályozásokhoz, például abban, hogy vegyes házasságok esetén a fiúgyereknek az apa, a lánynak az anya vallását kell követnie. Amikor Róma a vegyes házasságok megkötésénél az 1830-as évek végétől a katolikus papok számára csak „passzív asszisztenciát” engedélyezett, K. azt hangsúlyozta a hívek előtt, hogy a nem katolikus pap előtt kötött házasság is érvényes. Ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy a válópereket csak a katolikus szentszék intézhesse. Az erdélyi hagyománynak megfelelően, amely szerint a katolikus püspök a helyi zsidóság fővédnöke, K. részt vett jelentősebb ünnepeiken, például 1851-ben a kolozsvári zsinagóga felavatásán.

K. az 1848-as forradalmat kezdetben üdvözölte. Remélte a békés átalakulást, ugyanakkor papságát óvatosságra intette. Nem hátrált meg a lényegbevágó intézkedések – például a kötelező cölibátus vagy az öltözékre és a bűntre vonatkozó előírások eltörlésének – megvitatásától sem. Mindez csökkentette a feszültséget és elvette a radikális állásfoglalások életét. 1848. augusztus 27-re összehívta Kolozsvárra a Katolikus Státust, majd szeptember 4-re ugyancsak Kolozsvárra az egyházmegyei zsinatot. Mindkét gyűlésen a megváltozott politikai viszonyok miatt új helyzetbe került katolikus egyház ügyét tárgyalták meg. Az 1847/48. évi 20., vallásügyi törvénycikk kapcsán felszólalt a magyarországi katolikus egyház belső autonómiája mellett. Bécsi udvari körök K. visszafogott magatartását hivatala „elhanyagolásaként” értelmezték, amely hozzájárult az erdélyi klérus „rossz szelleméhez”, ezért leváltását szorgalmazták. K.-nak különösen azt rótták fel, hogy a püspöki hivatalban bizottságot hozott létre, amely a mozgalmas hónapokban a fiatal papokat „demokratikus szellemben” nevelte. K. békítő magatartásához akkor is hű maradt, amikor 1848 őszén Erdélyben az etnikai feszültségek szinte polgárháborús állapotot idéztek elő. Körlevélben arra intette papjait, hogy a törvényes államhatalom és a magyar alkotmány iránti hűségükkel szolgálják az erdélyi békét. A kiterjedt hadműveletek azonban fokozatosan elzárták egyházmegyéje irányításától. A forradalom és szabadságharc leverése után politikailag kompromittálódott, perbefogott papjait azzal az érveléssel igyekezett megmenteni, hogy nélkülük fennakadás volna a hívek lelki gondozásában.

K. egyre inkább egészségi problémákkal küzdött, ami a felső hatóságoknak végérvényesen megadta az alkalmat leváltására. Az időközben 80. életévét betöltött püspök 1849-től kezdve nem tartózkodott székhelyén, 1850-ben pedig a súlyos beteg, 1830 óta hivatalban lévő általános helynök, Veszprémy Pál lemondott hivataláról. Az erdélyi kormányzók, Ludwig Wohlgemuth (1849–1851), majd Karl Schwarzenberg (1851–1858) ezért – nem teljesen jogtalanul – úgy vélték, hogy a püspökség „elhanyagolt állapotban” van. Az akkor mintegy 214 000 katolikust és 208 plébániát számláló egyházmegyét K. 24 év alatt csupán egyszer látogatta végig. K., miután biztosítékot kapott anyagi ellátására, beleegyezett „önkéntes” lemondásába és utódlási joggal ellátott segédpüspököt kért. Hosszas egyeztetés kezdődött a világi és az egyházi hatóságok között a jelölésről, melynek előfeltétele volt az illető magyar és német nyelvtudása. A hercegprímás és a hivatali vezetés a kezdetben tizenegy fős listát Schlauch Ignác nagyszebeni városi lelkészre és Haynald Lajosra, a prímási iroda igazgatójára szűkítette le. Karl Schwarzenberg herceg altábornagy, Erdély katonai és polgári kormányzója Schlauchot javasolta, K. azonban tiltakozott ellene. A prímás javasolta, hogy ezt vegyék figyelembe. Ez billentette a mérleget Haynald javára, akit 1851. szeptember 9-én neveztek ki segédpüspökké. A Szentszék azonban nem fogadta el a király javaslati jogát a segédpüspökök kinevezését illetően, még az utódlási jog esetében sem, ezért megtagadta a megerősítést. Haynald római megerősítése és egyben hebroni címzetes püspöki kinevezése diplomáciai huzavonát követően, 1852. március 15-én valósult meg. Haynaldot augusztus 15-én Esztergomban szentelték püspökké.

A püspökség éves jövedelme akkoriban 20 000 forint volt, ami még a miniszter véleménye szerint is növelhető lett volna. A kinevezési dekrétum arra kötelezte Haynaldot, hogy elődjének évi 4000 forint nyugdíjat fizessen, a segédpüspöknek azonban nem kellett igazolnia a szerződés betartását. A magas állami kitüntetésekben részesült K. már két hónappal később, 1852. október 15-én, 84 évesen Kolozsváron elhunyt. A gyulafehérvári székesegyház sírboltjába temették. Végrendeletében félmillió forintot hagyott egyházi és közhasznú célokra.

• *Művei:* *Ad clerum populumque occasione sollemnis suae inaugurationis Alba Carolinae anno 1828, die 16. Aprilis*, Claudiopoli 1828; *Litterae pastorales in negotio mixtorum matrimoniorum ad clerum suae dioecesis dimissae* 1841, h. n. 1841. • *Források:* GyFL ÉL I. 1/a. Püspöki Hivatal

Iratai (389–394. doboz) 1847–1848; GyFL ÉL 1.1/e. Egyházmegyei zsinatok (1–3. doboz) 1821–1951; GyFL ÉL VI.20. Kovács Miklós püspök személyi hagyatéka. 1804–1824; GyFL ÉFkL IV.1/a. Erdélyi Katolikus Státus Levéltára. Jegyzőkönyvek 1787–1849; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Österreichisches Bürgerblatt* 1841, 1. Hälfte. • *Irodalom*: BANGHA BÉLA S. J. (szerk.), *Katolikus Lexikon III*, Budapest 1932, 126; BÍRÓ–BOROS, *Erdélyi*, 135–136; FERENCZI, *Névtár*, 313; FORSTER JÁNOS, *A püspökmegyei zsinat*, Gyulafehérvár 1907, 122–146; HC VII–IX; HERMANN, *A katolikus egyház*; JAKUBINYI, *Archontológia*, 35; KOVÁCS GYÁRFÁS, *Karcolatok egyházmegyénk 1848–49. évi életéből*, Közművelődés 25 (1902) 2: 11–13, 25 (1902) 3: 20–21, 25 (1902) 4: 29–30, 25 (1902) 5: 34–35; MARTON, *Papnevelés*, 129–134; MKL VII, 302; SÁVAI JÁNOS, *Zsinat és forradalom – Erdély, 1848/49*, Szeged 1999; SZINNYEI, VI, 1345–1346; TAMÁSI ZSOLT, *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848–49-es forradalomban*, Kolozsvár 2007, 80–377; TEMESVÁRY JÁNOS, *Hét erdélyi püspök végrendelete*, Kolozsvár 1931, 23; TEMESVÁRY, *A hét erdélyi*, 31–33; VESZELY KÁROLY, *Az erdélyi Róm. Kat. Püspöki Megye Autonómiája*, Gyulafehérvár 1893, 122–146; VORBUCHNER, *Az erdélyi*, 95.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 390–394.

TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF

II.3.5. HAYNALD LAJOS (1816–1891)

Erdély, 1852. október 15. – 1864. szeptember 12.

Kalocsa-Bács, 1867. június 4. – 1891. július 4.

Bíboros: 1879. május 12-től; 1879. szeptember 22-től a S. Maria degli Angeli presbiter bíborosa

1816. október 3-án született Szécsényben, Nógrád vármegyében. Apja Haynald István kismes, vármegyei írnok, majd házitanító és magántitkár gróf Forgách Józsefnél, Szécsényben. Anyja, Jüttner Franciska egy német ajkú szűcsmester lánya. H. a család kilenc gyermekéből harmadikként született. A magyar mellett anyanyelvi szinten megtanult németül is. Együtt nevelődött a grófi család gyermekeivel, így az arisztokrata viselkedést is elsajátította. 1824-től két évig a piaristák váci, 1826 őszétől három évig a rend pesti gimnáziumába járt. Közben zongorázni is tanult, és élete végéig jellemezte a zene szeretete. 1829-től tanulmányait Esztergomban folytatta, 1830 őszén felvételt nyert az ottani szemináriumba. 1831-től filo-

zófiát tanult a nagyszombati *Marianumban*. A teológiát Bécsben, a *Pazmaneum* növendékeként végezte 1833-tól. A bécsi egyetemen köz- és magánjogról is vizsgázott, és ott tette le szigorlatát biblikumból. Bécsben a süketnémák oktatásának kérdéseivel is foglalkozott, továbbá franciául, olaszul, angolul, spanyolul és oroszul is tanult. Széles körű nyelvismerete és kommunikációs készsége később fontos szerepet játszott karrierjében.

Szemináriumi előjáróinak ajánlásával – mivel ekkor még nem volt pap – 1837. szeptember 19-én felvételt nyert a bécsi *Augustineumba* (*Frintaneum*), hogy felkészüljön utolsó három teológiai szigorlatára. Dogmatika vizsgájára – melyet 1838 áprilisában kimagasló eredménnyel tett le – olyan intenzitással készült, hogy utólag komoly egészségügyi problémái lettek. Házitanító édesapjának írt leveleiből is látható, hogy szenvedélyesen tanult, és széles körű érdeklődése volt. 1839. október 15-én Jordánszky Elek esztergomi segédpüspök pappá szentelte, első miséjét szülőhelyén mutatta be. A *Frintaneum* vezetése szerint H. egyaránt érdeklődött az irodalom és a természetrajz iránt; ekkoriban gyakran látogatott el a császári növényteni intézetbe, ahol Endlicher Edétől és Fenzl Edétől botanikai ismereteket szerzett. Az intézmény vezetése összességében jó véleménnyel volt róla („Igen aktív és olvasott pap”), a lelki élet terén azonban többször is hanyagsággal jellemezte. Ugyanakkor méltányolta, hogy H. 1840 és 1841 húsvétján horvát, német és olasz katonákat és a *Theresianum* hallgatóit gyóntatta. Miután letette utolsó két szigorlatát, és megvédte az Újszövetségben előforduló megszólottakról szóló értekezését, 1840. november 26-án teológiai doktorátust szerzett. Az intézményből 1841 júniusában lépett ki, addig szakirodalmi jegyzeteket készített.

1841 nyarán tért vissza az esztergomi főegyházmegyébe, ahol először néhány hónapig a pesti lipótvárosi plébánia, majd a budavári Nagyboldogasszony plébánia káplánja lett. Itt írta első újságcikkeit és tudományos közleményeit. 1842-től az esztergomi szeminárium dogmatika tanára. 1846-ban három hónapos, gondosan tervezett nyugat-európai tanulmányi utazást tett, ahol fontos élményeket és kapcsolatokat szerzett, majd hazatérése után Kopácsy József hercegprímás titkára lett. 1847 decemberében, a prímás halála után Kunszt József káptalani helynök irodaigazgatóvá nevezte ki. E hivatalában maradt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején is, amikor Kunszt Bécsben tartózkodott és a főegyházmegyét helyettese, Jaross Vince kormányozta. Miután 1849 tavaszán az esztergomi főegyházmegyében megtagad-

ták a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetését, H. – feltehetően ezzel összefüggésben – elveszítette a magyar kormány bizalmát, annak ellenére, hogy nyilvánosan soha nem foglalt állást ellene. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium parancsára Jaross kénytelen volt H-t felmenteni hivatalából „hazafiatlan magatartása” miatt (1849. június 26.). H. ekkor visszavonult a szécsényi szülői házba. Az új hercegprímás, Scitovszky már 1849 őszén visszahelyezte az irodaigazgatói posztra, majd a következő évben abba a teológiai bizottságba delegálta, amely a nyárra tervezett püspöki konferenciát készítette elő. Ezekben az években írt a Josef Wetzer és Benedikt Welte által kiadott katolikus teológiai enciklopédiába (*Encyclopedie der Kath. Theologie*) és az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ba is.

Az erdélyi forradalmi események következtében a katonai és a polgári hatóságok vezetői úgy ítélték meg, hogy az ott működő 84 éves Kovács Miklós püspök már nem alkalmas az egyházmegye kormányzására, és „rossz, kormányellenes környezete” befolyása alatt áll, ezért felmentették hivatalából. A kormány hosszabb puhatolódzása után a király 1851. szeptember 9-én H-t erdélyi koadjutor püspökké nevezte ki utódlási joggal, egyúttal arra kötelezve, hogy Kovács számára nyugdíjat fizessen. Bár a ki nevezés híre már a szeptember 15-i lapokban megjelent, a végrehajtás közel egy évvel elhúzódott a Szentszék ellenállása miatt (lásd Kovács életrajzát), mivel Róma nem akarta elismerni a királynak a segédpüspökök kinevezésére formált jogát. A „temporalia átadásának”, azaz a jövedelmek kiszolgáltatásának határidejét a pénzügyminisztérium 1851. október 31-re tűzte ki, azonban ezt Kovács püspök nem teljesítette, ezért a „szorult helyzetben” lévő H. decemberben az erdélyi vallásalaptól 8000 forint kamat nélküli előlegben részesült. H. még magánkölcönt is felvett, hogy „rangjához illően” rendezkedhessen be. Róma csak hosszabb diplomáciai huzavona után erősítette meg a megbízást, és 1852. március 15-én hebroni címzetes püspökké nevezte ki H-t, azonban a bullák kiadása júliusig elhúzódott. Scitovszky prímás augusztus 15-én szentelte püspökké. H. augusztus végén érkezett Erdélybe és szeptember 1-én kezdte meg működését. Másfél hónappal később, elődje 1852. október 15-én bekövetkezett halálával teljesen a nyomdokaiba lépett, beleértve világi funkcióját, az első kormányzótanácsosi méltóságot. A hatóságok a 36 éves, szokatlanul fiatal főpásztortól „nagyobb fegyelmet és egyházi joghatóságot” reméltek az „elhanyagolt” egyházmegyében, amely véleményük szerint a nacionalista székely körök kezében

volt. Ennek megfelelően a „Habsburg-kreatúrának” tartott H-t hivatali működése kezdetén a helyi papság nagyfokú bizalmatlansága övezte.

Az 1848–1849-es harcok következményeként H-nak nehéz viszonyokkal kellett szembesülnie Erdélyben. A gyulafehérvári székesegyház leégett, a püspöki rezidenciát súlyos károk érték, a bevételek nagymértékben csökkentek a tizedek eltörlése miatt. H. ezért 1853-ban öt évre kérelmezte az egri káptalan megüresedett olvasókanonoki stallumának jövedelmeit, amihez Viale nuncius megszerezte Róma jóváhagyását. A következő években, harmincnál is több bérma- és vizitációs útja során beutazta egyházmegyéjét, fellépésével és szónoki tehetségével hamarosan népszerűsége tett szert. 1853-ban, egy bérmaörútja alkalmával feljegyezték, hogy 37 nap alatt 53 beszédet mondott. H. újjászervezte a központi igazgatást, bevezette a plébánosi vizsgákat és a papi lelkigyakorlatokat, kisszemináriumot alapított és szerzetesrendeket hívott a püspökségbe, mindezzel kivívta a Szentszék elismerését. Itt és később Kalocsán is nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a papok ismerjék a rájuk bízott hívek anyanyelvét, vagy a hívekkel azonos nemzetiségűek legyenek. H. ezen kívül összeállította az első szakkönyvet Erdély flórájáról. Mivel régi szokás szerint püspökként az erdélyi katolikus iskolák „legfőbb igazgatója” is volt, oktatási és alapítványi ügyek miatt már az 1850-es évek végén konfliktusba került a bécsi alkotmányos kormánnyal, és 1860-ban első ízben kilátásba helyezte lemondását. A liberális körök szemére vetették, hogy domináns fellépésével megakadályozza, hogy az erdélyi katolikus világiak egyházi ügyekben (főleg a Katolikus Státusban) az őket hagyományosan megillető, azonban a konkordátum miatt függőben lévő véleménynyilvánítási jogukkal éljenek. H. megpróbálta a protestáns tanárokat eltávolítani a katolikus iskolákból, azonban nem járt sok sikerrel. Erdélyi görögkatolikus kollégái, különösen Szerka-Sulutiu Sándor (Alexandru Sterca-Șuluțiu) gyulafehérvár-fogarasi metropolita) szemére vetették, hogy gyámkodni próbál fölöttük. Feltehetően jelentősen hozzájárult ahhoz a negatív képhez, amelyet Róma, valamint a régiót többször beutazó Michele Viale-Prelà és Antonino de Luca nunciusok az unitus románokról alkottak („civilizálatlanok”, „műveletlenek”). A gyulafehérvári izraelita hitközség H. 1867. évi érseki kinevezése alkalmából megküldött köszöntőjében hálával emlékezett meg arról, hogy erdélyi püspökként megnyitotta a gyulafehérvári kórházat a zsidó betegek előtt, és engedélyezte, hogy a katolikus nőintézményekbe zsidó lányok is járhassanak.

H. jelentős szerepet játszott az 1860–1861. évi, Erdély önállóságával és különálló országgyűlésével kapcsolatos forrongó alkotmányos vitákban. A Szentszéknek tett részletes jelentésében többek között egyházmegyéje érseki rangra emelését szorgalmazta – eredménytelenül –, melynek során nem csak a felekezeti ellentéteket hozta fel, hanem azt a tényt is, hogy Erdély politikai, nemzeti és vallási tekintetben valójában Magyarországtól és egyházától teljesen különálló egységet alkotott. Néhány héttel később azonban már – a káptalannal szoros egyetértésben, a főrendiházban és a nyilvánosság előtt is – hevesen kiállt Erdély Magyarországgal történő egyesítése, uniója mellett, és a magyarokat a külön erdélyi országgyűlés bojkottálására bátorította. Ezzel kiváltotta De Luca nuncius kritikáját, de konfliktusba került Nádasdy Ferenc erdélyi udvari kancellárral és az osztrák kormányral is, akik H-ban a magyar hazafias mozgalom motorját látták (úgynevezett Haynald-ügy). H. a politikai konfliktus eredményeképpen, 1863. december 31-én lemondott hivataláról a királynál, azonban ezt Róma először nem fogadta el. A Szentszék csak később, 1864. szeptember 12-én, az uralkodó sürgetésére, valamint az esztergomi és a kalocsai érsek szkeptikus véleményének ismeretében egyezett bele az „önkéntes” lemondásba. IX. Pius H-t, akit már 1859. és 1862. évi római látogatásai alkalmával megismert, 1864. szeptember 22-én karthágói címzetes érsekké nevezte ki és Rómába hívta, ahol az Index, valamint a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának konzultora lett. A Róma és Bécs közötti megállapodások értelmében H. évi 10 ezer forint fizetést kapott a püspökség jövedelmeiből, és engedélyt arra, hogy azt külföldön költhesse el, ezen felül a Rómába költözés finanszírozására 10 ezer forint egyszeri juttatásban részesült. Tevékenyen részt vett az úgynevezett *Syllabus errorum*mal (1864) kapcsolatos munkálatokban. Ennek során beleszótta a műbe az osztrák állami egyházjoggal kapcsolatos tapasztalatait, különösen az 51.§ tekintetében, amely elítélte a világi hatalmaknak a püspökök felmentésére formált jogát. A Bécs és Róma közötti, 1865-ig tartó intenzív diplomáciai huzavona alatt H. többnyire édesanyja szécsényi házában tartózkodott. Itt főleg botanikai gyűjteményével-tanulmányaival foglalkozott, amit később Rómában is folytatott. A római társasági életben előkelő helyet foglalt el, nem utolsósorban Liszt Ferenchez fűződő barátsága miatt. Részt vett a japán vértanúk szentté avatásán 1862-ben, a tridenti zsinat jubileumi ünnepségén 1863-ban Trentóban, valamint Péter és Pál apostolok vértanúságának 1800

éves évfordulóján 1867-ben. Az ünnepségre közel ötszáz püspök érkezett Rómába, ennek során H. szóvivője volt annak a püspöki bizottságnak, amely hódoló feliratot fogalmazott meg a pápának. Mindezzel H. személye világszerte ismertté vált a püspökök között.

Scitovszky hercegprímás 1866. október 19-i halála után H. a „magyar párt” és a közvélemény fő utódjelöltje volt. Még az új magyar kormány 1867. márciusi felesketése előtt azonban a bécsi kormány és a magyar ókonzervatívok jelöltje, Simor János nyerte el a hivatalt. Az 1867. évi kiegyezés után az új kormány első intézkedései között kérelmezte az uralkodónál „az egész nemzet óhajának” megfelelően H. kalocsai érseki kinevezését. Kiemelte, hogy H. az erdélyi püspökséget a „legnehezebb körülmények között” vezette, és hűségesen szolgálta a vallást, a királyt és a hazát. Ferenc József már a következő napon, 1867. április 5-én elfogadta a javaslatot. Mivel a június 8-ra kitűzött koronázási szertartáson a kalocsai érsek kiemelkedő szerepet töltött be, H. szokatlanul gyorsan vette át hivatalát. A kinevezés szentszéki megerősítésére a május 17-i konzisztóriumon került sor. H., miután június 2-án esküt tett a királynak Bécsben, gőzhajóval utazott székelyére, ahol június 4-én, ünnepség mellőzésével iktatták be. Székfoglalójában szót emelt a „keresztény haladásért” és az élet minden területének „keresztény reformjáért”, ami magában foglalja a hit elmélyítését, de a modern világgal való párbeszédet is. Néhány nappal később közreműködött a pest-budai koronázási ünnepségen, majd Rómába utazott a már említett nagy ünnepségekre, ahol június 21-én részt vett a pápa koronázási szertartásán. H. – Simor prímás mellett – már hivatalánál fogva is, de sokkal inkább személyisége miatt hamarosan a magyar püspökök vezéralakja és az európai püspöki kar meghatározó képviselője lett. Jelentősen bekapcsolódott a kor Magyarországnak nagy egyházi vitáiba, a katolikus autonómia és az egyházi javak igazgatásának tárgyalásába. Abban a kérdésben, hogy az 1855. évi konkordátum érvényes-e Magyarországra, H. a Róma által támogatott Simor prímással szemben az ellenzők csoportját vezette, amely végül felülkerekedett. 1868-ban magára vállalta azt a külpolitikai feladatot, hogy Rómában a konkordátum módosításáról tárgyaljon, mivel ez az úgynevezett májusi törvények miatt szükségessé vált. Ezzel magára vonta a Szentszék erős kritikáját, és IX. Piuszal is megromlott a viszonya. Megbízatásának megfelelően ő adta át Ferenc József császár magánlevelét a pápának.

Az I. Vatikáni Zsinaton (1869/1870) a magyar püspökök – különösen Simor, Strossmayer diakóvári megyéspüspök és H. – kitűntek kivételes latintudásukkal és szónoki képességeikkel. H. nem csak opportunizmusból, hanem alapvetően is elutasította a pápai dogmák definícióját és ezzel összefüggésben a püspöki jogok megnyirbálását. Kezdeményezésére az úgynevezett kisebbség nemzetközi bizottságba szerveződött, amelynek kezdetben 11 tagja volt, közülük tartozott H. és a német–osztrák–magyar zsinati atyák csoportjának további három képviselője (Rauscher, Ketteler, Strossmayer). H. folyamatosan közvetített a magyar püspöki kar és a francia, valamint németajkú zsinati atyák között. Többször fejezte ki elégedetlenségét a zsinat rossz előkészítése miatt. Az egyik vita során elutasította többek között a papi öltözetre vonatkozó előírásokat, valamint az arra irányuló követeléseket, hogy papok ne fogad hassanak el állami kitüntetések. H. ezzel szemben az egyház és az állam közötti gyümölcsöző együttműködés mellett szállt síkra. Zsinati fellépésének csúcspontja 1870. január 10-i, feltűnést keltő, szabadon előadott beszéde volt, amelyben nehezményezte, hogy a gyűlés szabadságát támadás érte. Kezdeményezésére a kisebbség zsinati atyái úgy döntöttek, hogy idő előtt elhagyják a zsinatot, melyet H. nem sokkal később taktikai hibának tartott, ahogy azt is, hogy a továbbiakban is kapcsolatban maradjanak. A zsinat határozatait, bár a dogmával és a gyűlés egyetemességével kapcsolatban továbbra is fenntartásai voltak, a magyar főpásztorok között egyik utolsóként fogadta el 1871. szeptember 14-én, nem utolsó sorban saját alsóbb papsága növekvő nyomására. A székeskáptalan felé azzal igazolta e cselekedetét, hogy a kisebbség püspökei közül majdnem mindenki utólag hozzájárult a határozatokhoz, ezáltal „szanálták” azokat. Zsinati magatartásának köszönhetően H. országos ismertségre és nemzetközi kapcsolatokra tett szert (például John Acton angol katolikus liberális történésszel), és elnyerte a monarchia politikai elitjének kegyét, ugyanakkor elveszítette a pápa és a Szentszék addigi elismerését. Egy évtizeddel később, a Szentszék kegyének visszanyerését jelezte, hogy XIII. Leó egyházkormányzása első évében, 1879. május 12-én H-t a bíborosok sorába emelte, majd szeptember 22-én a S. Maria degli Angeli presbiter bíborosává nevezte ki. H. péterfillérek vagy jubileumi adományok címén saját jövedelmeiből jelentős összegeket adakozott a Szentszéknek a zsinat előtt és után is (például 1869: 2000 forint, 1887: 20 ezer aranylira, a hívek és a papság által adományozott 16 ezer mellett).

Kalocsán H. lelkipásztori tevékenysége, személyes jelenléte papjai és hívei körében jóval visszafogottabb volt, mint korábbi egyházmegyéjében, Erdélyben. Különbő országos feladatai miatt az ügyeket főleg Budapestről intézte, és a főegyházmegye kormányzásában közvetlen munkatársaira hagyatkozott. Segédpüspöke 1876-ban Kubinszky Mihály († 1881), 1881-ben Lichtensteiger Ferenc († 1901), majd 1885-ben Majorossy János († 1904) lett. Érsekségének idején megújultak az egyházmegye központi intézményei és hivatalai (például Érseki Hivatal, Szentszéki Bíróság, Főtanfelügyelőség, espereskerületek). Őt alkalommal tartott egyházmegyei értekezletet (1869, 1871, 1872, 1878, 1882). Rendelkezett a papság magasabb fizetéséről. 1887-ben új egyházmegyei szertartáskönyvet jelentetett meg. Intézkedései azonban nem mindenben tudták követni a társadalmi változásokat. A városok hirtelen növekedése miatt például szükség lett volna plébániák alapítására, ennek megvalósítása viszont rendszerint jogi és gazdasági nehézségekbe ütközött. Csak saját birtokain és az újonnan benépesített településeken került sor néhány plébánia megalapítására. A fokozódó paphiányt segédlelkészek nagyobb számú alkalmazásával, önálló hitoktatói állásokkal és szerzetesrendek letelepítésével igyekezett orvosolni (például jezsuiták, iskolanővérek nyolc új háza és iskolája). Intézkedései csak hosszabb távon hoztak eredményeket, és elsősorban az oktatásügyet érintették, amelynek H. kiemelt figyelmet szentelt. Az érsekség négy tankerületét irányító Főtanfelügyelőség élére buzgó vezető került Kubinszky segédpüspök személyében, aki H. nevében évente ellenőrizte az összes egyházi iskolát. Ezek az intézkedések hozzájárultak ahhoz, hogy az egyházi iskolák továbbra is számbeli fölényben maradtak az úgynevezett közös (állami) iskolákkal szemben (134:14). H. 1880-ban állásfoglalásában visszautasította a Szentszéknek azt a tervét, amely az okkupált Bosznia-Hercegovinában külön egyházi hierarchia szervezésére irányult, mivel úgy vélte, hogy ezzel erősödne a jelentős horvát–délszláv mozgalom. 1881-ben ugyancsak ellenezte azokat a törekvéseket, amelyek a magyarországi görög katolikusok számára magyar liturgikus nyelv bevezetésére irányultak, azzal érvelve, hogy ennek hatására a latin rítusúak is követelnék a nemzeti liturgikus nyelv használatát, ami veszélyeztetné a többnyelvű területek társadalmi békéjét.

H. Eötvös, majd Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszterek bizalmasaként folyamatosan közvetített a kormány és a püspöki kar között. Rendszeresen látogatta a főrendiházi üléseket, ahol egyházi ügyekben mintegy hatvan beszédet mondott. 1867–1889 között mindvégig tagja volt a magyar

országgyűlés delegációs küldöttségének (például pénzügyi, hadügyi bizottság), nyolc alkalommal bizottsági elnök volt. H. mindvégig kormánypárti maradt, támogatta a Deák-pártot, majd a Szabadelvű Pártot. Az 1875. évi pártunió miatt átmenetileg nyitottabbá vált a konzervatív-katolikus körök kezdeményezéseivel szemben. 1880-ban visszautasította azt a javaslatot, amely a német centrupárt mintájára katolikus párt alapítására irányult, mivel úgy vélte, hogy ez az egyházi javak szekularizálását eredményezné. Hasonlóképpen elutasította 1884-ben Zichy Nándor és az úgynevezett egyesült ellenzék kezdeményezését.

1885-ben, a klérusnak szóló írásában elítélte a tisaeszlári vérvád következményeként, főként Nyugat-Magyarországon fellobbanó antiszemitizmust, egyúttal fel is mentette a főegyházmegye klérusát az indulatok felkorbácsolásának felelőssége alól. Püspöktársaival összhangban ugyanilyen ékesszólással támadta a kormányzat egyes törekvéseit, például a kiegyezés utáni iskolaügyi reformot vagy 1883–1884-ben a zsidók és keresztények közötti házasságkötés engedélyezésének javaslatát, melynek kapcsán H. a főrendiházban ismertette Marcus Hirsch prágai ortodox főrabbi kedvezőtlen véleményét. Magatartásával lényegében a vezető magyar politikusok – például Tisza Kálmán és Trefort Ágoston – politikáját követte, miszerint a világnézeti szempontból vitatott ügyeket (polgári házasság, egyház és állam szétválasztása) nem kell erőltetni, és lehetőség szerint békésen kell megoldani. Mivel H. a legfontosabb kérdésekre vonatkozó nézeteit nem fejtette ki elméleti munkákban, politikai álláspontja nem határozható meg. Mindenesetre a nyilvánosság a liberális egyházférfi mintájának tekintette, noha véleménye nem mindenben felelt meg a klasszikusan liberális álláspontoknak. „Liberalizmusa” kevésbé ideológiájában, mint inkább mentalitásában és életstílusában mutatkozott meg. H. életmódja és fellépése – amelyről a sajtó rendszeresen tudósított – nem mindenben felelt meg a korabeli egyházi szokásoknak és elképzeléseknek. Pesten színházba járt és híres szalonok rendszeres vendége volt (például Wohl Jankáéknál), szabadkőműves személyekkel is kapcsolatban állt stb.

H. gyermek- és ifjúkorában megnyilvánuló tudományos érdeklődése (növénytan, csillagászat, archeológia) később is meghatározó maradt életében, s ez az érdeklődés „intézményesült” az Akadémiához fűződő kapcsolatában, 1868-tól a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, 1869-ben nagy sikerű székfoglaló beszédet tartott a Biblia flórájáról. 1874-től a *Mathematikai*

és Természettudományi Bizottság elnöke. Komolyan vette akadémiai tagságát, megbízatásából eredő kötelességeit. Botanikusként nem tűnt ki publikációival, hiszen az azokhoz szükséges kutatásokra valójában nem maradt ideje. Nagy szakértelemmel gyarapította viszont több mint százezer lapos növénygyűjteményét és több ezer kötetes szakkönyvtárát, melyeket a Nemzeti Múzeumra hagyott. Halála után, hagyatékával megkétszereződött a növénytar állománya, a botanikai szakkönyvtár európai jelentőségű lett, és a növénytar a múzeumon belül önálló osztállyá szerveződhetett. Haynald a korabeli botanikus szakmában még ritka nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, szervezte és támogatta tehetséges kortársai utazásait és kutatásait, s ha kellett békítette a személyes ellentéteket. Gazdag gyűjteményét sok botanikus használta kutatás céljából, jó szakmai kapcsolatainak köszönhető, és megbecsültségének jele, hogy Haynaldról közel félszáz növényfajt neveztek el. Szívesen vett részt nemzetközi tudományos találkozók: 1874-ben a firenzei kertészeti-, 1875-ben a brüsszeli közegészségügyi-, 1876-ban a budapesti statisztikai kongresszuson elnökölt. Egyik különleges tudományos vállalkozása, az általa alapított csillagászati obszervatórium 1878-ban kezdte meg működését Kalocsán, a jezsuiták által működtetett érseki gimnázium tetején, és nem sokkal az érsek halála után világhírnévre tett szert Fényi Gyula SJ csillagász napkutatásai eredményeként. Az érsek történeti-régészeti érdeklődésére jellemző, hogy az egyházmegye mindkét történelmi székhelyén, Bácsban és Kalocsán is ásatásokat végeztetett Henszlmann Imrével, s a középkori emlékek feltárása mellett, a kutatási eredmények közlését is finanszírozta. 1880-ban, a Vatikáni Levéltár megnyitásakor H. volt az első, aki a római magyar vonatkozású anyagok feltárására és közlésére nagyobb összeget ajánlott. Kérte az ország többi főpapjának és káptalanjának támogatását a Fraknoi-féle *Monumenta Vaticana Hungariae* megjelentetéséhez és ő lett vatikáni forrásgyűjtést koordináló bizottság elnöke. Számos magyar tudós számára közvetített, adott ajánlólevelet külföldi kutatásokhoz. Liszt Ferenchez és Munkácsy Mihályhoz fűződő barátságával is összefüggésbe hozhatók az érsek egyházzenei (1886) és egyházfestészeti (1885) alapítványai, melyek kamataiból az arra érdemes művészeknek ösztöndíjakat ítéltek a Zeneakadémián és az Országos Képzőművészeti Társulatban. Az alapítványok tőkéje az első világháborút követően sajnos elértéktelenedett.

Mindez együtt járt számos állami és egyházi kitüntetéssel és megtiszteltetéssel. Feltűnést keltett, és a Szentszék nemtetszését váltotta ki azzal,

hogy 1874-ben Firenzébe utazott a nemzetközi kertészeti kongresszusra, mivel annak küldöttségét II. Viktor Emánuel fogadta, s a főpap így találkozott az olasz királlyal. Jacobini bécsi nuncius (1874–1879) ennek kapcsán kifogásolta, hogy H. a zsinat óta nem mutatkozott Rómában, s az érsek csak 1875-ben utazott az Örök Városba. 1876-ban, emsi kúrája alkalmával többször fogadta őt az ugyanott tartózkodó német császári pár. Vilmos császár vacsorára hívta, amelynek során Ausztria–Magyarország és Németország egyházi helyzetéről beszélgettek. Jacobini nuncius erről terjedelmes, bizalmas jelentést kért. H. tagja volt 12 európai akadémiának és számos tudományos társaságnak. Nemzetközi levelezőpartnerei között Németország, Franciaország, Anglia, Spanyolország és Olaszország számos tudosa, művésze és főnemesi családja megtalálható.

1889 tavaszától egyre többet betegeskedett. Egy közlekedési baleset következtében – a lovak megbokrosodtak, ezért a kocsi felborult – agyrázkódást szenvedett, ami még inkább rontotta állapotát. 1889. október 15-én, pappá szentelésének 50. évfordulós ünnepségén már nem tudott részt venni, és hirtelen szellemi leépülése miatt már a köszöntő levelekre sem tudott válaszolni. Élete utolsó heteiben özvegy nővére, Amália ápolta. 1891. július 4-én hunyt el Kalocsán. Végrendeletében egyszerű, gyászbeszéd nélküli temetést kért. Általános örököse a Haynald-alap lett, amely a főegyházmegye iskoláinak és plébániáinak építését és fenntartását szolgálta. Végrendeletében alkalmazottaira egy évi pótfizetést, a szolgálatában álló négy érseki huszárra 15 ezer forintot hagyott. Halálának híre várható módon országos és nemzetközi szinten is nagyon sok részvétnyilvánítást váltott ki. 1891. július 8-án temették el a székesegyház szentélyében az ország sok befolyásos személyiségének jelenlétében, a szertartást Schlauch nagyváradi püspök vezegte. A megemlékezések szerint két hivatalviselése alatt közel ötmillió forintot áldozott egyházi, társadalmi és jótékony célokra. Adriányi szerint H. volt „a 19. századi magyar egyház legnagyobb személyisége”. Kortársai főként az európai hírű, politikus főpap alakját csodálták benne, míg a 20. században inkább a tudományok és a művészetek terén nyújtott teljesítményét és kapcsolatrendszerét értékelték.

• *Művei*: *De daemoniacis*, Diss. theol. Wien 1840, 58 S.; *Epistolae pastorales [...] ad clerum saeculare et regularem dioecesis*, Claudiopoli 1852; *Felsőházi beszéde az erdélyi unió tárgyában*, Pest 1861; *Beszéde a magyar delegatio jan. 24. ülésén*, MÁ 4 (1872) 22., 23. sz.; *Beszéde Pestvármé-*

gye nov. 12. közgyűlésén, MÁ 5 (1872) 263. sz.; *Emlékbeszéd, melyet [...] Bartakovics Béla egri érsek, [...] az egri érseki főgyűlésben tartott gyászünnepélye alkalmával mondott, Eger 1873; Beszéde, melyet a magyar Afrika- bizottságnak máj. 25. tartott alakuló ülésén tartott s mellyel a bizottság elnökét Fülöp szász Koburg és gothai herceget üdvözölte s levele a herceghez jún. 26. Bécsből az afrikai társaság ügyében, Földrajzi Közlemények 5 (1877) 185–187; Parlatore Fülöp. Emlékbeszéd, melyet írt s a m. t. akadémia 1878. jún. 16. közülésén kivonatosan felolvasott, Budapest 1879; A szentírás mézgák és gyanták termőnövényei. Népszerű előadás, tartotta a m. t. akadémia közülésén, Budapest 1880; *Castanae Vesca. I. Solum in quo in Hungaria crescit. II. Incolatus eius in Hungaria*, Colocae 1881; *Ceratophyllum Pentacanthum*, Magyar Növénytani Lapok 5 (1881) 109–115; *Emlékbeszéd gróf Károlyi István, a Sz. István-társulat elnöke fölött*, Kalocsa 1882; *Emlékbeszéd dr. Fenzl Ede, a m. t. akadémia kültagja felett*, Kalocsa 1885; *Emlékbeszéde Ipolyi Arnold felett*, MÁ 19 (1886) 343. sz.; *Emlékbeszéd Boissier Péter Edmund, a m. t. akadémia kültagja felett*, Kalocsa 1889. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, IV, 548–553; ZELLIGER, 164–166; GULYÁS, XII, 883. • *Források*: MNL OL Magánlevéltárak, Családi levéltárak, Családi fondtöredékek (P 2257), 233. sorozat: Haynald család; Dunamelléki Egyházkerület Ráday Levéltára, C/82. Szittay Dénes gyűjteményének Haynald-iratai; OSzKK Levelestár, Haynald Lajos levelei levelező partnerenként; OSzKK Analekta 11.296. Haynald Lajos hagyatékából származó töredékek: táviratok, iratmásolat, beszédfogalmazvány stb.; OSzKK Fol. Lat. 3953–3955. Haynald Ludovicus: „Acta maxime momentosa 1/ politicam meam (correspondentialia), 2/ resignationem, 3/ a[rchi]- ep[isco]palem, 4/ evocationem Romam adtinentia...” ab anno 1853. usque ad annum 1887.; OSzKK Fol. Hung. 1722. Haynald Lajos. Hivatalos és személyi ügyekre vonatkozó iratok, 19. sz.; OSzKK Analekta 2069. Haynald Lajos 1885. évi pásztorlevelére vonatkozó levelek, hírlapi cikkek, iratok; MTAKK Régi Akadémiai Levéltár, Haynaldra vonatkozó iratok; GyFL ÉL I.1. Püspöki (Érseki) Hivatal iratai, Cat. 3. Más egyházmegyes püspökök, káptalanok, püspökkari konferencia; Uo. Cat. 4. Megyéspüspökök, Általános helytartó, Egyházmegyei Iroda; Uo. Cat. 13. Papok elleni panaszok, eljárások; Uo. Cat. 17. Középiskolák; Uo. Cat. 18. Elemi iskolák, hitoktatás; Uo. Cat. 35. Állammal kapcsolatos ügyek; KFL Kalocsai Érseki Levéltár, Kalocsai Érseki Hivatal, Perszonális iratok (Personalia 2002) (I.1.c.), Haynald Lajos perszonális iratai 1850–1916; DAW Frintaneum, Protokolle des Priesterkollegs St. Augustin; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Pester Lloyd* 4./5./6. 7. 1891 (nekrológok). • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Konkordat*; ADRIÁNYI, *Vaticanum*; ADRIÁNYI, *Geschichte*; CSÁKY, *Kirche in Ungarn*; DANKÓ LÁSZLÓ ET AL., *Haynald bíboros emlékezete. Halálának centenáriuma alkalmából Kalocsán elhangzott előadások*, Kalocsa 1991; DEÁK ÁGNES, *Lady Blennerhassett és Haynald Lajos érsek barátsága*, MEV 7 (1995) 3–4: 83–96; ECKHART FERENC, *Egy nagy magyar főpap életéből*, A bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 2 (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1932, 272–284; FAZEKAS CSABA, *Dokumentumok Haynald Lajos 1849-i hivatalvesztéséhez*, Századok 135 (2001) 1: 169–180; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi**

Pázmáneum... hallgatói; GOTTSMANN, *Katbolizismen*; KÖHALMI-KLIMSTEIN JÓZSEF (szerk.), *Vázlatok Haynald Lajos bíbornok, érsek életéből 1816–1889*, Pozsony–Budapest 1889; HC VII–IX; LAKATOS ANDOR, *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége*, MEV 7 (1995) 3–4: 97–150; LAKATOS ANDOR, *Haynald Lajos élete és kora (1816–1891). Biográfia*, Budapest 2003; LAKATOS ANDOR, *Haynald mint erdélyi püspök (1851–1864)*, MEV 17 (2005) 1–2: 83–120; LAKATOS ANDOR, *Liszt Ferenc és Haynald Lajos – egy 19. századi barátság emlékei Kalocsán*, MEV 23 (2011) 1–2: 101–112; LAKATOS ANDOR, *Tudomány és művészet Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, kalocsai érsek életében*, MEV 30 (2018) 3–4: 5–34; LUKÁCS, *Vatican*; JAMES P. NIESSEN, *Transylvanian Catholics and the Papacy in the Era of the Syllabus Errorum*, Hungarian Studies 10 (1995) 1: 45–53; ANTON PÁSTI, *Leben und Wirken des Kardinals Ludwig Haynald, Erzbischof von Kalocsa (1816–1891)*, Diss.theol., Wien 1940; SCHATZ, *Vaticanum I*; SZITTYAY DÉNES SJ, *Haynald Lajos ifjúkora*, A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1914–1915. iskolai évről, Kalocsa 1915; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TÓTH LÁSZLÓ, *Politika és egyházpolitika Haynald Lajos kiadatlan leveleiben*, KSz 49 (1935), 473–481, 561–567; TÓTH TAMÁS, *Haynald Lajos bíboros püspöki processzusai a Vatikáni Apostoli Levéltárban (1851, 1864, 1867)*, Uő, *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*, Budapest 2021, 149–166; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 319–328.

LAKATOS ANDOR

II.3.6. FOGARASY MIHÁLY, GYERGYÓSZENTMIKLÓSI [FOGARASSY] (1800–1882)

Erdély, 1865. május 28. – 1882. március 23.

F. 1800. szeptember 17-én született Gyergyószentmiklóson (Gheorgheni RO), székely kisnemesi családba. Apja Fogarasy András építész, anyja Ferenczy Cecília volt. Nagyapja építette a város 1771-ben felszentelt templomát. A köztudatban elterjedt, hogy a család örmény származású lett volna, ez azonban nem bizonyított. A család rokonának mondta Ferentzi György gyergyószentmiklósi plébánost, aki 1634 és 1641 között az erdélyi katolikusok helynöke volt. F. középiskolai tanulmányait a csíksomlyói (Șumuleu Ciuc RO) ferences és a gyulafehérvári gimnáziumban végezte, majd a gyulafehérvári szemináriumban tanult. Ezután Bécsbe

küldték, ahol a *Pazmaneum* növendékeként elvégezte a teológiát. Szepeszy erdélyi püspök († 1827) 1823. október 28-án pappá szentelte. Ezt követően tanár és segédlelkész a nagyszebeni gimnáziumban.

F. 1826-tól a bécsi *Augustineum* (*Frintaneum*) növendékeként folytatta teológiai tanulmányait, azzal a kikötéssel, hogy a későbbiekben az ő feladata lesz a bibliai tárgyak tanítása az otthoni szemináriumban. Az intézet előjárói a jegyzőkönyvekben F. szorgalmát és tanulmányi eredményeit dicsérték, megjegyezve, hogy az egyházatyákról szóló magyar és német nyelvű előadásai, elmélkedései és prédikációi során megmutatkozik „Isten országa iránti buzgalma”, emellett kollégáival szeretetreméltóan viselkedik. Bibliai tanulmányai során bizonyosságot tett önálló gondolkodásáról és „egészséges, olykor éles ítélőképességéről”. Bécsi évei alatt tanulmányt írt az erdélyi püspökök politikai magatartásáról. 1828-ban doktorátussal zárta tanulmányait, majd ugyanabban az évben tanítani kezdett a gyulafehérvári szemináriumban, ahol tanulmányi felügyelő is volt. Kovács püspök 1830-ban cenzornak és általános tanfelügyelőnek nevezte ki, ezért Kolozsvárra költözött. 1833-ban tiszteletbeli kanonoki kinevezést kapott, majd öt évre visszatért a *Frintaneumba*, ahol tanulmányi felügyelőként és udvari káplánként működött. E feladattal együtt járt az udvar közelsége, ami jól megalapozta F. későbbi pályafutását. 1838-tól Nagyváradon az ottani királyi jogakadémia igazgatóhelyettese, a tankerületi iskolák főigazgatója és valóságos kanonok. A nagyváradi székeskáptalan követeként részt vett az 1839/40-es és 1843/44-es magyar országgyűlésen. 1843-ban elnyerte az egyedi apáti címet és javadalmat. 1846. január 6-án Ferdinánd király a pesti tudományegyetem teológiai karának igazgatójává (1854. évi elmozdításáig) és a pest-budai tankerület iskoláinak főigazgatójává, valamint scutari választott püspökké nevezte ki. E minőségében az 1847/48-as magyar országgyűlésen főrendiházi tag. F. tagja volt a bécsi és a pesti teológiai karoknak, ami jelentős költségekkel járt, ugyanakkor ezek bevételeinek haszonélvezője is volt.

F. egyre ismertebbé vált országgyűlési tevékenységével. Többször a magyar főpapság konzervatív álláspontját képviselte, az egyház jogainak védője volt. Felkeltette a figyelmet az 1847/48. évi pozsonyi püspöki konferencián megfogalmazott emlékiratával, amelyben az egyház szabadságának korlátozására tett panaszt. Ellenezte, hogy a vallás- és a tanulmányi alap a többi felekezet számára is megnyíljon, mivel azt az anyagiak nem rendelte-

tésszerű felhasználásaként értelmezte és erre az esetre követelte az alap „visszaadását” a katolikus egyháznak. Állítólag 1842 Szentestéjén született meg benne egy katolikus könyvkiadó vállalat alapításának gondolata, amit megosztott hasonló gondolkodásúakkal és püspökökkel, valamint a *Religio és Nevelés* című folyóirat hasábjain is közzétett, ezzel bemutatva azt a nyilvánosságnak. 1847 végén meg is jelent a kiadó első kötete, a *Keresztény Nap-tár*. A társulat hivatalosan 1848. május 1-én kezdte meg működését Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat néven. A választmányi gyűlés határozata szerint a könyveket le kell fordítani szlovák, román és német nyelvre is, és a más nyelvű régiók követelményeihez fogják igazítani. A kiadó 1852-ben vette fel a Szent István Társulat nevet, első igazgatója F. lett. A ma is létező társulat a következő évtizedekben jelentős szerepet játszott a magyar katolikus kultúréletben. F. adta át Olmützben a királynak a magyar püspöki kar 1848. október 28-án kelt, némileg homályos memorandumát. Jóllehet, lojalitásához kétség sem férhetett, e küldetésével az udvari körök tartós bizalmatlanságát idézte elő. Talán ennek is tudható be, hogy Pestet és a politikai életet maga mögött hagyva hazatért Nagyváradra, ahol magas egyházi méltóságokat vállalt és ismét egyházi és lelkipásztori feladatainak élt. 1853-ban az egyházmegyei bíróság elnöke és a székesegyház főesperese lett, és a püspök megbízásából újjászervezte az alapítványokat. Tevékenyen részt vett a szatmári irgalmas nővérek letelepítésében, rájuk bízta az újonnan megnyitott nagyváradai árvaház és több óvoda működtetését. Sok szentbeszédét publikálta, és konferencia-beszédeivel Magyarországon az egyházi beszéd, illetve a nyilvános papi fellépés új típusát alkotta meg.

F. 1860-ban a csanádi püspöki szék egyik jelöltje volt. A miniszteri vélemény ezt F. Nagyváradon végzett „hasznos szolgálataival” indokolta, valamint azzal, hogy pozitívan fogadta a kormány községi törvényét. Mivel azonban F. a püspökség viszonyait kevésbé ismerte, végül nem rá esett a választás. Kárpótlásul ugyanabban az évben elnyerte az I. Ferenc által alapított Lipót-rendet, amely akkor még örökös lovagi cím adományozásával járt együtt. Amikor Haynald püspök az erdélyi autonómia körüli vitában a magyar vezetés álláspontjára helyezkedett és megtagadta részvételét az 1863-ban újjászervezett országgyűlésen, az Erdélyi Udvari Kancellária azt javasolta, hogy helyébe F-t hívják meg az országgyűlésre. Úgy vélte ugyanis, hogy F. személye „méltó képviselője” volna az egyház- és az iskolaügynek, és ez a székekre is kedvező hatással volna. Mindez életre szóló

főrendiházi tagsággal járt együtt. Miután a Rómában nagy tiszteletnek örvendő Haynald 1864-ben vitatott körülmények között leköszönt, a kormány jelöltjeként F. merült fel hivatali utódjának. Mivel azonban a Szentszék erősen ellenezte F. kinevezését, a július végén az uralkodónak előterjesztett javaslatot szeptemberben ismét vissza kellett vonni. Csak az egyháztartomány püspökeinek kedvező véleménye egyengette a kancellária útját, hogy F-t mint „egyetlen alkalmas jelöltet” ismét bemutatthassa. A kabinettelőterjesztés szerint mellette szolt, hogy „helyesen méri fel az ország politikai helyzetét”, amelyet a jövőben a magyar főrendiházban is képviselni tudna. Emellett ismeri a viszonyokat, művelt, lojális és jó egészségnek örvend, beszél az ország nyelveit és az elvárásoknak megfelelően helyi származású. Ferenc József király F-t 1864. november 25-én erdélyi püspökké nevezte ki, amelyet IX. Pius pápa „nehéz szívvel” ugyan, de 1865. március 27-én végül megerősített. Püspökké Kunszt érsek szentelte Kalocsán, 1865. május 7-én, Bonnaz csanádi püspök és Nehiba János kalocsa-bácsi segédpüspök segédletével. Püspöki székét május 28-án foglalta el Gyulafehérváron.

F. főpásztori működésének jellegét nagymértékben meghatározták az erdélyi sajátosságok, a nemzetiségek és felekezetek régóta szabályozott, azonban nem súrlódásmentes együttélése. A fokozódó magyar kultúrharcban harcosnak mutatkozott, a klérustól buzgóságot és komoly hozzáállást várt a papi szolgálat terén. Már guberniumi tanácsosi helyének elfoglalásakor hangsúlyozta, hogy épp a római katolikus püspöki szék feladata „minden időben fenntartani a kapcsolatot Erdély és Magyarország között”. Igen hamar konfliktusba került a Katolikus Státussal is, amelynek egyharmadát egyháziak és kétharmadát világiak tették ki. Az 1866., 1868. és 1873. évi státuszgyűléseken a plébánosok prezentálása, az egyházi alapítványok és javak igazgatása tekintetében megvédte a püspök előjogait. F. a konfliktusokban visszautasította a laikusok „túl nagy” befolyását az egyházi ügyekre. Hasonlóan avatkozott be a magyarországi katolikus autonómiával kapcsolatos vitába, ezáltal jelentősen hozzájárulva annak sikertelen kimeneteléhez. F. 1868-ban javaslatokat kért a papságtól az egyház helyzetének javítására. Ezek között olyan javaslatok is voltak, amelyek nem feleltek meg F. elképzeléseinek, mint például a kötelező cölibátus megszüntetése. A papságon belüli feszültségek 1874-ben robbantak ki, amikor F. pásztorlevelében öt papot – nagyrészt egykori gimnáziumi tanárokat – „nyilvános eretnekség” miatt minden papi működés alól eltiltott és ünnepélyesen kizárt az egyház-

ból. A protestánsokkal való együttélést, főleg a házasságok vonatkozásában az 1869-ben megszervezett egyházmegyei papi gyűlésen szabályozták.

F. kitartóan dolgozott az erdélyi görögkatolikusokkal való kapcsolatok javításán. Gyakorlati okból figyelembe vette az eltérő naptárakat és elődjétől, Haynaldtól eltérően nem igényelt főfelügyeletet. 1873-ban egyezséget kötött Váncsa (Vancea) görögkatolikus metropolitával, ami sokoldalú együttműködést tett lehetővé: a római katolikus paphiány kiegyenlítésére például a görögkatolikus papoknak engedélyeztek minden, a római katolikus rítushoz kapcsolódó egyházi funkció betöltését. Az ilyen jellegű intézkedések aktualitását jelzi, hogy 1862-ben például a püspökség 109 plébániáján 7840 „vegyes házasságot” regisztráltak.

Az 1869. évi gyűlésen határozták el, hogy a hívek lelki és szellemi épülése érdekében az esperesi kerületekben könyvtárakat állítanak fel. F. felismerte a sajtó növekvő jelentőségét, de nem elégedett meg azzal, hogy szokásos módon figyelmeztessen az „egyházellenes” sajtóorgánumokra, hanem saját katolikus média és irodalom felépítésébe kezdett. 1866-ban lelkipásztori lapot indított *Literae pastorales et curiales per Dioecesim Transsilvaniensem* címmel. 1867-ben Gyulafehérváron megalapította az *Egyházi és Iskolai Hetilapot*, melynek folytatója lett az *Erdélyegyházmegyei Értesítő*, majd a *Közművelődés*. F. a „modern téveszmék” elleni küzdelemben erősen a római egyházi központ felé orientálódott és pásztorleveleiben szolidaritását fejezte ki a Szentoszta elleni védekező harca miatt. 1866-ban programszerű írásában áttekintette azokat a történelmi epizódokat, amelyekben Róma a magyar nemzet segítségére volt, ezzel kísérve meg a híveket a pápa iránti hűségükben megerősíteni. „Hálaadó ünnepek”, mint például 1877 Pünkösdvásárnapja, arra indították, hogy az országtól megfosztott pápát („a kereszténység atyját”) péterfillérekkel segítse.

F. főpásztorként is kiemelt figyelmet szentelt az oktatásügynek. Erre alkalmat adott az 1868. évi népiskolai törvény, amely meghagyta ugyan az egyházak iskolaalapítási és fenntartási jogát, de az állami népiskolák felállítását szorgalmazta. Ezek fenntartójává a községek lakóit tette meg, és egyes közösségekben kötelezte az állami iskolák működtetését. F. nem ellenkezett az újításokkal, sőt üdvözölte azok pozitív vonásait, de körleveleiben az egyházi iskolák vallásos és erkölcsi nevelésben játszott szerepét védte. Az iskolaügy kézben tartására 1869-ben megszervezte a plébániákon az egyháztanácsokat. Ezeknek (laikus) tagjai feladatul kapták a helyi iskolaszékek

működtetését is. A lánynevelés erősítésére mallersdorfi és irgalmas nővéreket telepített le az egyházmegyében. 1873-ban aranymiséje alkalmából jelentős összeggel, 100 000 forinttal, később további 30 000 forinttal támogatta a gyulafehérvári *Lyceum Academicum* létesítésére tett alapítványt. Kibővítette a szemináriumot és benne tomista filozófiai tanszéket alapított. A királyi pár ezüstlakodalma alkalmából 30 000 forintot áldozott a „közoktatás javítására”, amelyből 12 000 forintot a székeljudvarhelyi lánynevelő intézetnek, 5000 forintot a nagyszebeni ferences lányiskolának, további 13 000 forintot nehéz szociális helyzetű katolikus elemi iskolai tanítóknak adományozott. A gyakran kántorként is alkalmazott egyházi iskolai tanítók megsegítésére újjászervezte és anyagilag támogatta a kántortanítói nyugdíjintézetet. Az egyházközségenként felállított takarékpénztárak jövedelmét a tanítók és kántorok fizetéspótlására fordították. A liberális sajtó 1871-ben felróta F-nak, hogy elbocsátott egy kántortanítót, amiért az egy nem vallásos diákot tanított. Az általa támogatott Szent István és Szent László Társulat és a különféle egyletek fontos szerepet játszottak a püspökség vallási, kulturális és szociális viszonyainak javításában, valamint a helyi magyarság megerősítésében. Közülük a Szent László Társulat kulcsszerepet játszott, mivel támogatta a keleti határ mentén elhelyezkedő egyházi és oktatási intézményeket. Másrészt azonban F. nem képviselt intranzigens nemzeti irányzatot és Joseph Stöckmayer személyében 1879-ben a horvátság élharcosát javasolta a zágrábi érseki székhelybe.

F. aktívan részt vett az I. Vatikáni Zsinaton és a német, osztrák és magyar ellenzéki csoporthoz csatlakozva számos petíciót és tiltakozást írt alá. 1870. március 23-án maga is felszólalt: nehezményezte, hogy a zsinati szövegekben túl gyakran fordul elő az egyházi átokkal történő fenyegetés. Az egyházzal szembeni szkepszis tervezetét írásbeli állásfoglalásában teljesen elutasította és alternatív tervezetet nyújtott át, amely leginkább Ketteler német püspök tervezetének felelt meg. Miután 1870. július 2-án letett arról, hogy újabb beszédet mondjon, július 13-án, a tévedhetetlenség dogmáját érintő előzetes szavazáson tizenkét másik magyar püspökhöz hasonlóan nemmel voksolt, majd távozott Rómából. A határozatok utólagos elfogadása körüli huzavonából F. először kimaradt, mivel tévesen a támogatók listájára került. A tévedés tisztázása után Lodovico Jacobini nuncius 1874-ben F. beleegyezését akarta elérni, amelyre végül egy székeskáptalani kinevezés alkalmából a Szentszékhöz írt levelében került sor. Ezzel F. Magyarország- és világszerte a püspökök között utolsónak „vetette alá” magát a zsinatnak. E

lépése soha nem került nyilvánosságra és az egyházmegyében a zsinati határozatokat nem tették közzé.

F-t 1880. május 1-én agyvérzés érte, amelynek következtében munkaképtelenné vált. Orvosi igazolás alapján a székeskáptalan Haynald érsekhez fordult azzal a kéréssel, hogy járjon közbe Lönhárt Ferenc általános helynök koadjutori és segédpüspöki kinevezése érdekében. Lönhárt évek óta F. mellett dolgozott és 1878 óta scardonai választott püspök volt. Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter 1880 nyarán megküldte Haynald kérvényét a királynak, amelyet az először visszautasított, mivel az addigi szokás szerint ilyen kereslettel magának a hivatalban lévő püspöknek kellett a Szentszékhez fordulnia. Az eljárás mód tisztázása után Lönhárt 1881. április 5-én gratianopolisi címzetes püspöki és koadjutori kinevezést kapott, a Szentszék diplomáciai ellenállása miatt azonban utódlási jog nélkül. A szentelést Haynald végezte Kalocsán, 1881. június 5-én. Előtte a pénzügyi kérdések komplex szabályozására került sor, mivel a püspöki jövedelmek túlnyomórészt ingatlanok bevételeiből származtak. Lönhárt azonnal hozzálatott hivatali kötelességei ellátásához. F. második agyvérzése után, 1882. március 23-án halt meg Gyulafehérváron. A gyulafehérvári ferences templom sírboltjába temették.

F., 1879 szeptember végén diktált végrendeletében általános örökösenek azonos nevű unokaöccsét tette meg, aki akkor még Kolozsváron tanult. F. több mint 20 000 hektoliter borkészlettel rendelkezett, amely messze a legnagyobb volt Magyarországon; értékét 45 000 forintra becsülték és 1882. június 19-én elárverezték. Számos kisebb tétel mellett az utolsó rendelkezés újabb 25 000 forintot írt a gyulafehérvári akadémiai líceum alapítványa javára. XIII. Leó pápa F-től „utolsó péterfillérként” 5000 forintos életbiztosítási kötvényt örökölt.

• *Művei: Az elme és Írás szava az Oltáriszentségről*, Kolozsvár 1829; *A hazafiúság képe*, Kolozsvár 1833; *Keresztény igazságok*, Kolozsvár 1833; *Das Bild der Vaterlandsliebe [...]*, Wien 1834; *Az erdélyi püspökről polgári tekintetben*, Bécs 1837; *Praelectiones theologicae super opere: Das Leben Jesu von David Strauss*, Pest 1841–1842; *Halotti beszéd az 1844. V. 21-én meggyilkolt ungvármegyei követ, néhai Csicseri Orosz Elek felett*, Buda 1844; *Emlékirat az 1847–1848. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról*, Pest 1848; *Pázmány Péter: Keresztény imádságos könyv [...]*, Pest 1851 [Fogarasy kiadása]; *Két egyházi beszéd a boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról*, Nagyvárad 1855; *A kereszt ereje*, Nagyvárad 1857; *Keresztény igazságok szent beszédekben I–II*, Nagyvárad 1861; *Főpásztori beszéd püspöki széke elfoglalásakor*, Nagyvárad 1865; *Emlékirat, az 1847/48. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanács-*

kozmányokról. Egy részvevőtől, Pest 1866; *Főpásztori körlevelek*, h. é. n. • *Források*: GyFL ÉL VI.12. Fogarasy Mihály püspök személyi hagyatéka (1. doboz) 1850–1882; DAW Frintaneum, Protokolle des Priesterkollegs St. Augustin; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Wiener Zeitung* 25. 5. 1854, 30. 3. 1882; *Wiener Kirchenzeitung* 1865 3./4. Quartal; *Die Debatte* 11. 10. 1868; *Neue Freie Presse* 16. 8. 1871, 2. 6. 1882; *Die Presse* 17. 4. 1873, 21. 2. 1874; *Grazer Volksblatt* 12. 4. 1879; *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung* 1. 1. 1881; FRANCISCUS LOPUSSNY, *Occasione installationis Michaelis Fogarasy transylvaniensis episcopi propinatio*, Wien 1865. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Vaticanum*; BÍRÓ-BOROS, *Erdélyi*, 133–134; BITAY ÁRPÁD, *Fogarasy Mihály püspök és az iskolaügy*, *Erdélyi iskola* I (1933/34) 3–4: 127–129, 5–6: 247–248; BITAY ÁRPÁD, *Fogarasy Mihály*, *Az Apostol* XII (1938) 46: 4; BITAY ÁRPÁD, *Fogarasy Mihály püspök alapítványai és adományai, különös tekintettel az iskolaügyekre*, *Erdélyi Iskola* VII (1939/40) 1–2: 20–25; FAZEKAS-BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FERENCZI, *Névtár*; HC VII–IX; JAKUBINYI, *Archontológia*; MARTON JÓZSEF, *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*, Gyulafehérvár 2005; MARTON, *Papnevelés*, 149–160; MKL III; PETRES KÁLMÁN, *A kiegyezéstől az egyházpolitikai törvényekig*, *Erdélyi katolicizmus*, 237–294; PÉTER JÁNOS, *Fogarasy Mihály* (A Székelyföld és székely nagyjaink I), *Kézdivásárhely* é. n., 62–76; *Schem. Transsilvanien. 1882*, 3; *Schem. Transsilvanien. 1898*, 8; *Schem. Transsilvanien. 1893*, 7; *Schem. Transsilvanien. 1903*, 15; SLEPKOVSKY JÁNOS, *Fogarasy Mihály (1880–1882)*, *Közművelődés* XXVI (1903) 9. sz.; SZINNYEI, III, 595–601; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43; VARJÚ ELEMÉR, *A Gyulafehérvári Batthyány-Könyvtár*, Budapest 1899, 44–46; VORBUCHNER, *Az erdélyi*, 96–97; ZIMÁNYI GYULA, *Fogarasy*, Bangha Béla (szerk.), *Katolikus Lexikon* II, Budapest 1931.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 394–401.

MARTON JÓZSEF

II.3.7. LÖNHÁRT FERENC (1819–1897)

Erdély, 1882. szeptember 17. – 1897. június 28.

L. 1819. október 3-án született a Hunyad vármegyei Nagyágon (Săcăraumb RO), Lönhárt Ignác bányász és Ocsinai Klára gyermekeként, egyszerű körülmények közé. Amikor édesapja 1825-ben meghalt, Kovács Ferenc plébános felkarolta a tehetséges fiút és az elemi iskola után bejuttatta a kolozsvári piaristák tan- és nevelőintézetébe. L. itt végezte el a három grammatikai és a két humanista osztályt. 1837-ben felvételt nyert a gyulafehé-

vári szemináriumba, ahol kiváló eredménnyel fejezte be a két éves filozófiai szakot. Ezt követően Kovács Miklós püspök a bécsi *Pazmaneumba* küldte. A teológiát 1840–1844 között Bécsben végezte. Irodalmi tevékenységet is folytatott: publikált a *Religio és Nevelés* című folyóiratban és az 1839-ben alapított bécsi Magyar Irodalmi Kör elnöki tisztét is betöltötte. Kovács püspök 1844. július 28-án szentelte pappá Kolozsváron, majd kinevezte püspöki udvarába irodai iktatónak. L. szabadidejét önművelésre és tudományos kutatásra fordította. Bardócz János paptársával magyarra fordította Augustin Gruber valláspedagógus (1823–1835 között salzburgi érsek) korszerű hittankönyvét, amely 1846-ban jelent meg a *Keresztény Hittan elemi vázlat*a címen.

Mint püspöki iktató oroszlánrészt vállalt az 1848. évi státusgyűlés és egyházmegyei zsinat előkészítésében és lebonyolításában, ezzel felhívva magára a befolyásos körök figyelmét. Ugyanabban az évben Kovács püspök kinevezte a szeminárium lelkipásztorkodás- és erkölcstan tanárának és tanulmányi felügyelőnek, valamint székesegyházi szertartónak, azonban a véres forradalmi események miatt e feladatait nem láthatta el. A harcok után Kovács püspököt Kolozsvárra kísérte ideiglenes szállására. Kovács utódja, Haynald is igénybe vette L. szolgálatait és püspöki irodaigazgatóvá tette meg. 1858-ban kanonoki kinevezést nyert. Amikor főpásztora betelepítette az irgalmas nővéreket, nevelőintézetük (zárdá és iskola) igazgatását L.-ra bízta. Haynald püspököt 1859-ben és 1862-ben Rómába kísérte, utóbb elnyerte a pápai prelátusi méltóságot. Római útja során szerzett néprajzi és történelmi megfigyeléseit megjelentette a Veszely Károly által szerkesztett *Gyulafehérvári füzetek* II. kötetében.

Haynald püspök Erdélyből való távozását követően L. 1864-ben a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa lett. Hivatalába Keserű Mózes olvasókanonok és erdélyi főkormányshéki előadó iktatta be. L. a plébánián megvalósította az egyházi autonómiára vonatkozó elképzeléseit. Ennek magja a laikusok bevonásával működő önkormányzat volt. Létszámban és feladatkörrel bővítette az egyháztanácsot és építőbizottságot állított fel. Felkarolta a helyi nevelés- és oktatásügyet, az esperesség tanfelügyelőjeként támogatta a tanárokat és a népnevelést. Fogarasy Mihály püspök méltányolta is tevékenységét, és az uralkodónál kieszközölte, hogy 1865-ben a Boldogságos Szűzről nevezett salamoni címzetes apáttá nevezze ki. Városi plébánosi működése alatt négy alkalommal Kolozsváron gyűlésezett a Katholikus Státus (1866, 1868, 1873, 1874), 1869-ben pedig püspöke ide hívta össze az egy-

házmegyei zsinatot, amelyen L. aktívan részt vett, és főpásztorát követve kiállt az egyházi autonómia mellett. Miután megválasztották a Státus igazgatótanácsának tagjává, több alkalommal képviselte az egyházmegyét a magyar kormányval szemben, többek között védte az egyházmegye alapítványait.

Miután Fogarasy püspök 1875-ben kieszközölte székesegyházi nagypréposti kinevezését, L. Gyulafehérvárra költözött és a püspök általános helynökeként annak jobb keze lett minden ügyben. 1878-ban elnyerte a scardonai választott püspöki címet. Fogarasy 1880. május 1-én agyvérzést kapott, amelynek következtében munkaképtelenné vált. Orvosi igazolás alapján a székeskáptalan Haynald kalocsai érsekhez fordult azzal a kéréssel, hogy járjon közbe L. koadjutori és segédpüspöki kinevezése érdekében. A primás jóváhagyásával Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter 1880 nyarán megküldte Haynald kérvényét a királynak, amelyet az formai okból visszautasított (lásd Fogarasy életrajzát). Az eljárás mód tisztázása után Haynald a Szentszéktől kérte egy koadjutor kinevezését Fogarasy mellé, utódlási joggal. Jacobini pronuncius Haynaldnak és a külügyminiszternek adott válaszában nyomatékosan rámutatott arra, hogy Róma az uralkodói kinevezési jogot csak megüresedett egyházmegyéek esetében ismeri el. A diplomáciai bonyodalmak elkerülésére L. 1881. április 5-én gratianopolisi segédpüspöki és koadjutori kinevezést kapott, utódlási jog nélkül. Püspökké Haynald bíboros szentelte Kalocsán, 1881. június 5-én, jelmondata: „*Per crucem ad lucem*” volt. Hamarosan megkezdte püspöki funkciójának gyakorlását, megerősítő bérmaörútját szeptemberben fejezte be. Amikor Fogarasy püspök 1882. március 23-án elhunyt, ismét tisztázni kellett az utódlás kérdését. Az uralkodó 1882. március 30-án L-t nevezte ki erdélyi püspökké, amelyet Róma július 3-án erősített meg. Ünnepeles székfoglalója 1882. szeptember 17-én volt.

L. főpásztorként hamarosan nagy népszerűsége telt szert, sőt, a többi felekezet képviselői is elismerték. Beszédeit – például 1883 Pünkösdjén a csíksomlyói búcsúban – gyakran lelkesen fogadták a hívek, azokat – ahogy pásztorleveleit is – úgy fogalmazta meg, hogy művelt és egyszerű emberek számára is érthetőek legyenek. Körútjai során mindig együttérzéssel fordult a gyerekekhez is. Ismerte a valós viszonyokat, igyekezett a plébániák, a papok és egyházi alkalmazottak gyakran nehéz szociális helyzetére segélyt találni. Jelentős összegeket fordított templomok, paplakok és tanár-, vala-

mint kántorlakások építésére, üzemeltetésére. Ezek közül különös módon emelkedik ki a piskitelepi templom és plébánia alapítása. Piski (Simeria RO) az 1870-es évektől kezdve falvak konglomerátumából vasúti csomóponttá és gyárteleppé fejlődött, bevándorló munkásokkal és tisztviselőkkel népesült be. L. 1886-ban szentelte fel az ottani Szent István-templomot, később oda temették. L. törekedett a lelkipásztorok jövedelmét a kongruával javítani, és gondot fordított arra, hogy a pap- és a tanárképzésben a józan szociális szellemiséget közvetítsék. Nagy kihívást jelentett az erdélyi katolikus gimnáziumok fenntartása. Bár az 1883. évi középiskolai törvény elismerte a Katholikus Státus jogát iskolák fenntartására, az állam nem járult hozzá ezen iskolák működtetéséhez. L. hosszadalmas tárgyalások után végül elérte, hogy az 1890-es évektől kezdve – a protestáns iskolákhoz hasonlóan – a katolikus gimnáziumok is állami segélyhez jussanak. 1887-ben iskola építését engedélyezte annak a 750 péterfalvi (Petrești RO) evangélikusnak is, akik tüntetőleg katolikus hitre tértek. L. támogatta az egyházi sajtót és számos erdélyi kulturális intézményt. Alapító tagja volt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek, fővédnöke és támogatója az Erdélyi Római Katolikus Irodalmi Társulatnak, elnöke a Vöröskereszt-egylet gyulafehérvári választmányának, tiszteletbeli tagja a régió tudományos és történelmi egyesületeinek. Az egyházzal szemben kritikus, liberális gyulafehérvári sajtó ellensúlyozására támogatta az elődje által alapított *Egyházi és Iskolai Hetilapot*. A magyar főrendiház tagjaként többször emelte fel a szavát az üléseken a keresztény értékek – főleg a házasság – védelmében.

L. súlyosbodó egészségi állapota miatt kevésbé volt aktív a magyar kultúrharc forrongó időszakában. 1894-ben az ezzel kapcsolatos főrendiházi szavazáson még részt vett, azonban ez volt az utolsó fellépése e fórumon. L. ugyanabban az évben szerény keretek között ünnepelte aranymiséjét, amelyhez a gyulafehérvári izraelita hitközség küldöttsége is gratulált. 1896-ban koadjutort és segédpüspököt kért Mailáth Gusztáv komáromi segédlelkész személyében, akinek évi 5000 forint összegű szerény fizetést irányozott elő. A harcias ultramontán beállítottságú Mailáth az ország egyik vezető ókonzervatív családjából származott. Szigorú egyházi körök és a Szentszék közvetlenül előtte már a rozsnyói püspökségbe is ajánlották, ott azonban a kormány Ivánkovichs jelölt kinevezését vitte keresztül. Ahogy már L. esetében, úgy ekkor is politikai küzdelem kezdődött az utódlási jog

miatt, ezúttal fordított előjellel. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903) 1897 elején az uralkodóhoz benyújtott kérvényében kikerülte az utódlási jog kérdését, amikor azonban Mailáth – a kritikus sajtóviasszhang szerint – ragaszkodott hozzá, a kormány a Szentszéken várható akadályokra hivatkozva ismét visszavonta a javaslatot. Miután az uralkodó személyes kívánságára elkészült egy precedenseket tartalmazó lista, Mailáth 1897. január 27-én elnyerte a koadjutori kinevezést utódlási joggal (*cum jure successionis*). Róma március 26-án erősítette meg a kinevezést, Mailáth martyrópolisi püspöki (*in partibus infidelium*) kinevezésével együtt. L. 1897. június 28-án, életének 78. évében halt meg. Először a székesegyházban temették el. 1898 végén holttestét az elhunyt kívánságának megfelelően legfontosabb plébániaalapításának helyszínére, Piskitelepre szállították, és az ottani temető általa építtetett mauzóleumába helyezték át.

• *Művei*: Körlevelek, h. é. n.; *Olasz úti jegyzetek* (Gyula-Fehérvári füzetek II) (szerk. Veszely Károly), Kolozsvárt 1862, 121–258; *Keresztény Hittan elemi vázlat, gyakorlati kalauz a kat. kisdetek oktatására*, Gruber Ágoston után németből ford. (Bardócz Jánossal együtt), Kolozsvár 1846; *Főpásztori intelem*, Ezeréves Magyarország [...], Budapest 1896, 134–138; *Az unitáriusok Erdélyben*, Bécs 1842, Kézirat, GyÉL Lönhart hagyaték, VI/9. doboz; *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből*, Bécs 1843, Kézirat, GyÉL (uo.). • *Források*: GyFL ÉL VI.9. Lönhart Ferenc püspök személyi hagyatéka. 1838–1886; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Welt-Blatt* 25. 1. 1887; *Pester Lloyd* 29. 7. 1894, 29. 6. 1897 (nekrológ), *Közművelődés* XX (1897) 27: 211. • *Irodalom*: BILINSZKY LAJOS–PROKUPEK SÁMUEL, *Lönhart Ferenc erdélyi püspök élete*, Nagyszeben 1894; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FERENCZI, *Névtár*; JAKUBINYI, *Archontológia*; KÓRÓDY PÉTER, *Lönhart Ferenc (1819–1897)*, Uó (szerk.), *Az alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet kilencedik Évkönyve*, Nagyenyed 1897, 51–53; HC VII–IX; KÓRÓDY PÉTER, *Lönhart Ferenc*, BÍRÓ-BOROS, Erdélyi, 144–146; MARTON, *Papnevelés*, 160–169; MKL VIII, 140–141; PÁL ISTVÁN, *Lönhart Ferenc erdélyi püspök úr ő nagyméltósága és a tanügy*, Tanügyi beszédek, Székelyudvarhely 1913, 98–103; SZINNYEI, VIII, 9; TEMESVÁRY, *A hét erdélyi*, 37–38; ZLAMÁL ÁGOST, *Lönhart Ferenc. Emlékkönyv Lönhart Ferenc erdélyi püspök aranymiséje alkalmából*, Kolozsvár 1895; *Lönhart Ferenc új főpásztorunk életrajza*, *Közművelődés* 5 (1882) 16: 130–131.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 401–404.

MARTON JÓZSEF

II.3.8. MAILÁTH GUSZTÁV KÁROLY, SZÉKHELYI GRÓF [MAJLÁTH] (1864–1940)

Erdély, 1897. június 28. – 1938. május 28.

M. 1864. szeptember 24-én született a Baranya vármegyei Bakócán, az ország egyik vezető ókonzervatív családjába. Nagyapja, Mailáth György († 1861), Metternich és József nádor főherceg bizalmasa, 1848-ig a magyar országgyűlés főrendiházának elnöke volt. Édesapja, Mailáth György, az 1847/48-as országgyűlésen a konzervatív párt egyik szóvivője, aki kiegyezést keresett az udvarral, majd 1860-ban kincstartó és a helytartóság elnöke, 1865-ben udvari kancellár, 1867–1883 között szintén a főrendiház elnöke, valamint országbíró, 1882-től pedig a Kúria elnöke. 1883-ban rablógyilkosság áldozata lett. Édesanyja Stefanie Prandau-Hilleprand bárónő volt. M. elemi és középiskoláit magántanulóként végezte. A gimnáziumot a pécsi ciszterci gimnáziumban kezdte, majd a budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnáziumban folytatta, ahol 1882-ben érettségizett. Ugyanabban az évben beiratkozott a strassburgi egyetemre, hogy apja példáját követve jogi pályára lépjen. Apja tragikus halála annyira megrendítette, hogy abbahagyta tanulmányait és Simor primástól felvételét kérte az esztergomi klérusba. Simor a bécsi *Pazmaneumba* küldte, ahol nagy hatással volt rá Lollok József rektor. 1885-ben fivéreivel együtt az uralkodótól grófi címet nyert. Betegeskedése miatt tanulmányait később fejezte be és szentelése is elhúzódott. Végül 1887. október 6-án szentelte pappá a primás. M. ezt követően az esztergomi szeminárium tanulmányi felügyelője lett, ahol együtt dolgozott Prohászka Ottokár lelki igazgatóval.

M. 1893-ban lépett a nyilvánosság elé, amikor részt vett az első katolikus nagygyűlés szervezésében, amelynek Szabadka (Subotica SRB) adott otthont. A vitatott rendezvényről azonban az ország püspökei távol maradtak. 1895-ben komáromi helyettes plébános lett. Elődje, a harcias Molnár János azzal büszkélkedett, hogy 27-szer ítéltek el vegyes felekezetű családok gyermekeinek „elkeresztelése” miatt. Emiatt később M-t is perbe akarták fogni. M. Komáromban igen aktív volt, új iskolát építtetett, legényegyletet szervezett, megalapította a Szent Vince Egyesületet, ezzel olyan egyházi nevelő- és szociális tevékenységet indítva el, amelyet jelentős mértékben saját forrásaival is támogatott. Elkötelezett katolikus körök – beleértve a kultúr-

harcban aktívan közreműködő és a magyar kormány által nem kedvelt Antonio Agliardi bécsi nunciust (1893–1896) is – az 1895-ben elhunyt Schopper rozsnýói püspök megüresedett székében szerették volna látni M-t. A budapesti kormány azonban keresztülvitte, hogy saját jelöltje, Ivánkovits osztálytanácsos pap kapja meg a pozíciót, akit 1896. november 22-én nevezett ki az uralkodó. A *Vaterland* katolikus konzervatív lap jelentése szerint Róma ahhoz a feltételhez kötötte beleegyezését, hogy M. Erdélyben utódlási joggal segédpüspöki kinevezést kapjon.

A betegsége miatt ágyhoz kötött Lönhárt erdélyi püspök 1896 végén valóban segédpüspököt kért M. személyében. Megszabta feladatkörét és számára szerény, 5000 forint összegű évjáradékot biztosított saját jövedelméből. Wlassics kultuszminiszter (1895–1903) ezt M. „kedvező anyagi helyzete” figyelembevételével elfogadhatónak tartotta, ezért – szem előtt tartva az egyházkormányzati szempontokat és a „nemzeti érdekeket” – Emilio Taliani bécsi nunciussal (1896–1903) történő bizalmas egyeztetést követően 1897 elején M. uralkodó általi kinevezését szorgalmazta. A miniszteri előterjesztés azonban nem említette az utódlási jogot, és amikor M. – a kritikus sajtóvisszhang szerint – ragaszkodott ehhez, a kormány egy minisztertanácsi határozattal visszavonta az előterjesztést, amelyet a Szentszék várható kifogásaival indokolt. Ferenc József azonban ragaszkodott a kinevezéshez és összeállíttatta azon precedenseket, amelyek során a király utódlási joggal nevezett ki segédpüspököket. Wlassics miniszter ekkor „szóbeli legfelsőbb utasításra” ismét M. segédpüspöki kinevezését kérte utódlási joggal (*cum jure successionis*), amelyre 1897. január 27-én került sor. Az eset márciusban arra készítette a szentszéki osztrák követséget, hogy memorandumot nyújtson be az államtitkárságnak, amely Bécs álláspontját ismertette és az eljárás mód (*modus procedendi*) rögzítését szorgalmazta. Róma ismételten visszautasította a császár segédpüspök-jelölési jogát, de figyelembe vette az „ajánlást” és M-t március 26-án megerősítette hivatalában, egyben martyropolisi püspökké nevezte ki. M-t Vaszary bíboros hercegeprímás betegsége miatt Császka György kalocsai érsek szentelte püspökké 1897. május 1-én a budavári Mátyás-templomban, ünnepélyes keretek között. M. jelmondata „*In Corde Jesu salus*” volt. M. 1897. június 3-án érkezett Gyulafehérvárra. Lönhárt püspök néhány héttel később, június 28-án bekövetkezett halála után M. vette át az egyházmegye kormányzását. Szeptemberben a bécsi egyetem hittudományi kara teológiai díszdoktorrá avatta. Mivel M. „har-

cos klerikus” hírében állt, Erdélyben hűvösen fogadták. A liberális erők szóvivői nem kímélték a támadásoktól és a sértésektől. Szívélyességével és bőkezűségével azonban fokozatosan kivívta a hívek és a nem katolikus körök tiszteletét. Híres nemesi család sarjaként M. gyakrabban szerepelt az újságokban, mint püspöktársai, például amikor egyházi ünnepeken ő celebrált családi vagy rendi körökben vagy részt vett a pápai udvar fogadásain (például 1905, 1911). M. országos szinten magára vonta a figyelmet, amikor 1900-ban arra tett javaslatot a hatóságoknak, hogy a hivatalos levelezésben felekezeti korlátozás nélkül használhassa a hagyományos „Erdély püspöke” címet, továbbá, amikor 1902-ben a katolikus autonómia kérdésében eltért a véleménye a püspöki karétól.

Adriányi Gábor M-t Prohászka és Glattfelder mellett a magyar püspökök új, „apostoli” típusához sorolja, akik „a nép vallási megújulását” szolgálták. E típus kritériumainak tartja a kiemelkedő szociális és publicisztikai tevékenységet, mindenekelőtt pedig azt, hogy nagy erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a helyi egyházi viszonyokat az ultramontán katolicizmus eszméihez igazítsák. M. valóban ennek megfelelően tevékenykedett és a „spirituális megújulásban” látta sok társadalmi probléma megoldásának kulcsát. Működése során a fókusz egyrészt a papok és egyházi tanárok ösztönzésére, másrészt az ifjúság nevelésére helyezte. Hivatalbalépése után pásztorlevelében lelkigyakorlatra hívta papjait, amelyet személyesen vezetett Gyulafehérváron. A későbbiekben rendszeresítette a lelkigyakorlatokat a papok és a tanárok részére. Megkezdte a plébániáik végiglátogatását, ami az egyházmegye nagy kiterjedése miatt több mint hét évig tartott. E látogatások valósággal népmisszió számba mentek, melyek során elbeszélgetett a hívekkel és a községi elöljárókkal, és sokakat meggyóntatott. Figyelmet szentelt a helyi papok és tanítók ügyeinek is. Megvizsgálta a templomot, az iskolát és a paplakot, valamint a tanító házat, lakását is. A látogatás megindította a következő évszázad rendszeres vizitációs és bérmentő útjait, valamint a népmissziókat. M., utóbbi megalapozására 1902-ben életre hívta az egyházmegyei papok misszió-egyesületét. A tömegek lelkületére akart hatni, ezért rendszeresen részt vett a csíksomlyói búcsún, beszédével bátorította a zarándokokat, vezette a körmenetet.

M. legalább ekkora jelentőséget tulajdonított az ifjúság nevelésének, valamint az egyházi és állami iskoláknak. Figyelme kiterjedt a nép- és reális-

kolákra, valamint a kolozsvári egyetemistákra is, akiket több alkalommal is meglátogatott, majd 1903-ban számukra megalapította a Szent Imre Egyletet. Az egyesület az egyetemi, ideológiai töltetű úgynevezett Kereszt-mozgalom és a keresztényszociális mozgalom közötti kapcsolatot biztosította. M. 1900 februárjában kaphatta az indíttatást az alapításra, amikor egyetlen főpásztorként vett részt a társaság egyik programadó gyűlésén. Magán- és püspöki jövedelméből támogatta a tanulóifjúsági munkát, könyvtárait, ifjúsági folyóirataikat, önképzőköreiket. Ösztöndíjakat adományozott és anyagilag segítette az iskolákat és az internátusokat. Ennek eredményeképp az erdélyi egyetemen és gimnáziumokban tartósan aktív katolikus diákélet folyt. Ez megnyilvánult többek között különféle pályázatokban, szabad előadásokban, irodalom- és énekversenyekben, segítőegyesületekben, közös kirándulásokban, és lehetővé tette diák- és tanári könyvtárak, gyűjtemények és múzeumok fenntartását. Mindezekről a gimnáziumi értesítőben adtak tájékoztatást. A szakiskolák növekvő jelentőségét jelzi, hogy 1903-ban ipari tanulók részére legényegyletet alapított Gyulafehérvár központtal. Ugyanabban az évben Prohászka Ottokárral és Kanter Károllyal megalapították a katolikus ifjúsági szervezeteket összefogó *Regnum Marianum*-egyesületet, amely először a fővárosban, később az egész országban működött. A szervezet kilenc ifjúsággal foglalkozó lelkipásztor 1899. évi budapesti összefogásából nőtte ki magát, majd az ifjúsági pasztoráció iránt elkötelezett fiatalabb papi generáció gyűjtőpontjává vált. M. szorgalmazta a *Regnum* kiadványainak (*Zászlónk, Kis pajtás*) terjesztését az egyházmegyében.

M. segítette az erdélyi katolikus társadalom egyetlen irodalmi szervezetét, az Erdélyi Római Katolikus Irodalmi Társulatot, amelynek ülésein rendszeresen részt vett és kiadványait anyagilag támogatta. Gondja volt a *Batthyaneum* könyvtárra is: benne kiállítótermet létesített a legértékesebb ősnymtatványok és kódexek részére. 1904-ben a sajtó azt a hírt terjesztette, hogy M. az elődje, Fogarasy püspök által életre hívott és időközben mintegy kétmillió koronára nőtt alapítványt katolikus egyetem céljára akarja felhasználni.

M. kora azon kevés püspöke közé tartozott, akik elismerték a munkáskérdés társadalmi jelentőségét. Pásztorleveleiben és beszédeiben gyakran ejtett szót erről, azonban valójában nem tudott rá hatékony megoldást kínálni, ezért sürgette a munkásegyletek és a keresztény szövetkezetek országos szintű megszervezését. Ez – különösen a szociális szempontból gyűjtőpont-

nak számító területeken, például Csík megyében – magába foglalta a keresztényszociális mozgalom támogatását. Az egyház által vitatott és hamarosan stagnáló mozgalom Erdélyben a háború előtt kerületi titkárságot és négy helyi tagozatot tartott fenn. A magyarországi keresztény szakszervezeti mozgalom 1911-től kezdve fellendülőben volt, és csoportjainak fele az erdélyi ipari központokba, Kolozsvárra és Brassóba tömörült.

M. elődeihez hasonlóan támogatta a népnyelvű istentiszteletet, amelynek Erdélyben nagy hagyománya volt. Ennek előmozdítása érdekében többször megfordult Rómában. A Szentszék jóváhagyásával kinyomtatta az ehhez szükséges kiadványokat a papok és a hívek részére (*Erdélyi preorátor*; *Erdélyi imádságos könyv*). Utóbbi a keresztelés, a házasságkötés, a szentkenet, a temetés és a vesperás magyar nyelvű szövegeit és rituális útmutatásait, valamint különféle ájtatosságokat tartalmazott. A II. Vatikáni Zsinatot követő újításokig ezek adták a régió liturgikus életének alapját. M. minden nyilvános szereplése során kinyilvánította a Szentszék iránti feltétlen hűségét. Különösen X. Piust érezte magához közelinek, akinek különféle rendelkezéseit – például az egyházzenével, a gyermekek szentáldozásával, a gyakori áldozással, a modernizmus kérdéseivel, a hitoktatással stb. kapcsolatban – püspökségében fenntartás nélkül és gyorsan keresztülvitte. Ez érvényes volt a Rómából induló spirituális törekvésekre, a szentségimádásra vagy a Jézus Szíve tiszteletre is. M. 1903-ban terjedelmes, 193 oldalas jelentést írt a zsinati kongregáció részére az akkor mintegy 330 000 katolikust számláló egyházmegye állapotáról. Munkájának csúcspontját és programszerű összegzését az 1913-ban Gyulafehérváron megtartott egyházmegyei zsinat jelentette. A zsinat célját három pontban jelölte meg: 1. a papság megszentelése, 2. a hívek lelki üdvének előmozdítása, 3. a pápa iránti hűségben való megerősödés. A zsinat több olyan határozatot hozott, amelyek meghatározóak voltak az egész évszázadra nézve és az egész egyházi egyesületi munkát a vallási megújulás szolgálatába állították. 1914 áprilisában a katolikus sajtóorgánumok is M. hamarosan várható kalocsai érseki kinevezését hirdették. M. a világháború alatt részt vett a hazafias és karitatív kezdeményezésekben, és az egyházmegyén kívüli tartózkodásai során (például Bozen, Grödig) magyar katonákat látogatott meg. Már 1915 novemberében, a *Pester Lloyd*-ba írt cikkében az ország erősebb demokratizálódásával számolt, egyúttal hadikölcsönök jegyzését javasolta. 1917-ben, a katolikus szervezetek budapesti összgyűlésén, amelyen Csernoch hercegprímás és Gießwein Sándor prelátus is részt vet-

tek, támogatta a pápa békekezdeményezését. Károly király 1918. július 22-én XV. Benedek pápától bíborosi méltóságot kért M. számára, eredménytelenül.

1918 őszén M-t román katonai erők kiutasították rezidenciájából és ideiglenesen Kolozsvárra, később Csíkszeredára internálták. Több hónapig akadályoztatva volt feladatai ellátásában (például bérmentések, levelezés). 1921. március 21-én M. Glattfelder csanádi püspökkel és Friedrich Teutsch evangélikus püspökkel együtt letette a hűségesküt I. Ferdinánd királynak a bukaresti trónteremben. A háború következményei és a békekötés drámai módon megváltoztatták az egyházmegye politikai keretfeltételeit és többek között jelentős anyagi veszteségekhez vezettek. A magyar lakosság kisebbségi sorba került, ami szorosabb egységbe kapcsolta a jogfolytonosságot biztosító egyházak (római katolikus, református és unitárius) képviselőit. M. romló egészségi állapota ellenére támogatta ezt az ügyet, ami egyfajta „erdélyi ökumenéhez” vezetett. M. az erdélyi püspökség (1932-től gyulafehérvári püspökség) római katolikus főpásztoraként ebben jelentős szerepet játszott. A román szenátusban sikeresen védte magát azon vád ellen, miszerint a magyar irredentákat támogatta volna.

M. a világháború után is jó kapcsolatban maradt a Szentszékkel. 1923-ban, a M. püspökké szentelésének 25 éves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen XI. Pius pápa kérésére Francesco Marmaggi nuncius is részt vett. A nuncius ebből az alkalomból felolvasta a pápa levelét és a Szentszék megbecsülését fejezte ki. Előző évben ugyanő a pápa képviselőjeként részt vett I. Ferdinánd román királlyá koronázásán Gyulafehérváron. M. 1933-ban a Bécsben megrendezett német katolikus nagygyűlésen a katolikus akció erdélyi terjedésével büszkélkedett, és méltatta a Románia és a Szentszék közötti megállapodás pozitív következményeit, mivel az lehetőséget biztosított laikusok bevonására a püspökség igazgatásába. Amikor M. ereje fogytán volt, 1936-ban segédpüspököt kért a pápától Vorbuchner Adolf apát személyében. 1937-ben Budapesten ünnepelte püspökségének 40. jubileumát. 1938. május 18-án teljesen lemondott hivataláról, és búcsúlevelet írt az egyházmegyének a budapesti Vöröskereszt Kórházból, ahol 1935 óta orvosi kezelés alatt állt. A Szentszék május 28-án elfogadta lemondását, egyúttal soteropolisi (Kis-Ázsia) címzetes érsekké nevezte ki. M. hosszas betegség után, 1940. március 18-án Budapesten hunyt el. Hivatali utódja, Márton Áron a *Regnum Marianum*-egyesület budapesti templomában temette el. Amikor a temp-

lomot 1951-ben lerombolták, M. földi maradványait titokban az Egyetemi templom sírboltjába helyezték át.

• *Művei*: Körlevelek; Egyházi beszédek (GyFL ÉL). • *Források*: GyFL ÉL VI.5/a. Majláth Gusztáv Károly püspök személyi hagyatéka. Levelezések (1. doboz) 1921–1935; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Schem. Strigonen. 1897; Schem. Transsilvanien. 1893, 1898, 1903*; Nekrológok, cikkek: Az Apostol (1938); Erdélyi Tudósító 17 (1934) 5: 145–146; Erdélyi Tudósító 19 (1936) 5: 184–187; Erdélyi Tudósító 20 (1941) 3: 23–24; Erdélyi Tudósító 21 (1942) 3: 39–40; Hitel 1 (1940) 68–71; Zsilvölgyi Kath. Tudósító (1922); Magyar nép (1922); Ellenzék 41 (1922) 205; 5; Ellenzék 43 (1922) 98; 5; Ellenzék 43 (1922) 180; 3; Hirnök 24 (1927) 9: 201–202, Hirnök 34 (1937) 5: 129–134; *Pester Lloyd* 30. 5. 1900, 19. 1. 1902, 3. 11. 1915; *Volksblatt für Stadt und Land* 2. 9. 1904; *Grazer Tagblatt* 24. 9. 1917; *Reichspost* 8. 4. 1914, 22. 1. 1919, 9. 2. 1921, 10. 5. 1922, 21. 3. 1923; *Salzburger Chronik* 12. 9. 1933. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Fünfundzwanzig Jahre*; BALANYI GYÖRGY, *Majláth Gusztáv Károly*, Bangha Béla (szerk.), *Katolikus Lexikon* II, Budapest 1931, 256; BÍRÓ VENCEL, *Székhelyi Gr. Majláth G. Károly*, Cluj–Kolozsvár 1940; BÍRÓ VENCEL, *Gr. Majláth G. K. püspök a román szenátusban*, Kolozsvár 1942; BÍRÓ-BOROS, *Erdélyi*, 186–191; BOGA ALAJOS, *Emlékezés Majláth püspökre*, A Hirnök, 1940. 12. 12., 1–14; ENDES MIKLÓS, *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, Budapest 1935; ERŐSS ALFRÉD, *Majláth püspök lelki arca*, Arad 1940; FAZEKAS-BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FERENCZI, *Névtár*; GERGELY, *Christlichsoziale Bewegung*; HC VII–IX; HERMANN, *A katolikus egyház*; HESZKE BÉLA, *A kisebbségi katolikus egyház*, Fritz László–Sulyok István (szerk.), *Erdélyi Magyar Évkönyv* II, Brassó 1937, 59–63; INCZÉDY-JOKSMAN ÖDÖN, *Majláth Gusztáv Károly negyedszázados püspöki működése*, Erdélyi katolicizmus, 545–554; JAKUBINYI, *Archontológia*; JANDIK JÓZSEF, *Megemlékezés gr. Majláth G. K. érsekről*, Székesfehérvár 1940; KARÁCSONYI JÁNOS, *Gróf Majláth Gusztáv erdélyi püspök származása*, Cluj–Kolozsvár 1925; KOVÁCS, *Kaiser und König Karl*; LÉSTYÁN FERENC, *A bitvallásos iskolák küzdelme a két világháború között*, Kolozsvár 2000; MARTON, *Papnevelés*; SALACZ GÁBOR, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; SZINNYEI, III, 595–601; TEMESVÁRY, *A hét erdélyi*; VICZIÁN JÁNOS, *Majláth Gusztáv Károly*, MKL III, 531–533.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 404–410.

MARTON JÓZSEF

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
DAW	Diözesanarchiv Wien (Bécs)
GyFL ÉL	Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Érseki és Főkáptalani Levéltár (Gyulafehérvár/ Alba Iulia), Érseki Levéltár
KFL	Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (Kalocsa)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Bécs/ Wien)
OSzKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repository/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. *Haynald Lajos erdélyi püspök (1852–1864)*
(GyFL ÉL)

2. Lőnbárt Ferenc erdélyi püspök (1882–1897)
(GyFL.ÉL)

3. gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök (1897–1938)
(GyFL ÉL)

Mailáth Gusztáv Károly
erdélyi püspök

4. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök és aláírása

5. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök (Budapest, 1918. október 18.)

A felvétel Mangra Vazul román ortodox metropolita temetésén készült a Kerepesi úti temetőben.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár, Magyar Eseménytörténeti Gyűjtemény, 215/1948)

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>